

BİR KÜRESEL YÖNETİŞİM MESELESİ OLARAK İNSANİ MÜDAHALE: TEMEL SORUNLAR

Dr. Burak BAŞKAN

“Eğer insani müdahale egemenliğe yönelik kabul edilemez bir saldırı olarak kabul edilecekse, Ruanda ve Srebrenitsa gibi ortak insanlığımızın her ilkesine saldıran yoğun ve sistematik insan hakları ihlallerine karşı nasıl cevap vermeliyiz?”

Kofi ANNAN¹

Giriş

Küreselleşme; gerek etki gücü, gerekse sonuçları bakımından insanoğlunun günlük yaşamının hemen her alanını kökten değiştiren bir süreçtir. Önceleri ilgi alanı sadece yaşadığı coğrafyanın meseleleriyle sınırlı olan insanoğlu, iletişim araçlarının gelişmesi ve yaygınlaşmasıyla küresel meselelere daha çok ilgi duyar hale gelmiştir. Böylece insanoğlunun dünyanın farklı coğrafyalarındaki savaş, soykırım, yoksulluk ve açlık gibi insani dramlarla ilgili sorumluluk duygusu artmıştır. Axworthy'nin de belirttiği gibi küreselleşme, insanın kişisel ıstırabını göz ardı edilemez bir küresel mesele haline getirmiştir.²

Küreselleşme sürecinin bir sonucu olarak yönetişimin ulusal ve bölgesel sınırlarla kısıtlanmış geleneksel sınırları aşılmış, geçmişte devletlerin ya da bölgesel yönetimlerin yetki alanında olan birçok konu küresel yönetişimin etki

¹ Kofi Atta Annan, *We the Peoples: The Role of the United Nations in the 21st Century*, New York: United Nations Department of Public Information, 2000, s.48. [Metnin Türkçe çevirisi için; So-ner Karagül ve Çağrı Emin Demirbaş, “Koruma Sorumluluğu Doktrini Açısından Suriye Krizi: Bir ‘İnsancıl Müdahalesizlik’ Örneği”, *Yönetim Bilimleri Dergisi*, Cilt: 15, No:30, 2017, s.487.]

² Lloyd Axworthy, “Human Security and Global Governance: Putting People First”, *Global Governance*, Cilt: 7, No:1, 2001, s.20.

alanına girmiştir.³ Bu noktada yönetim (*governance*) en geniş anlamıyla “devletin, düzenlemenin tek kaynağı olmadığını, kamu yapılarının, ekonomik aktörlerin ve sivil toplum örgütlerinin çoklu etkileşimini ifade etmektedir”.⁴ Küresel yönetim (*global governance*) ise ortak küresel sorunların uluslararası düzeydeki kolektif yönetimidir⁵. Dünyanın farklı coğrafyalarındaki insani felaketlerin uluslararası düzeyde kolektif çözümü için ortaya çıkmış ‘insani müdahale’ (*humanitarian intervention*), küresel yönetimin en tartışmalı konularının başında gelmektedir.

Soğuk Savaş Dönemi süresince devletler toplumsal düzeni ve egemenliği insan haklarına öncelediği için silahlı insani operasyonlar hiçbir zaman meşru kabul edilmemiştir. 90’larla birlikte ise özellikle liberal demokratik fikirlerle şekillenmiş ülkelerin kamuoyunda Soğuk Savaş yaklaşımlarının yerini insan hakları odaklı yaklaşımlar almıştır.⁶ Bu dönemde birçok devlet belirli devletlerin egemenlik alanı içerisinde yaşayan insanları ciddi insani felaketlerden koruyabilmek için askeri operasyonlarda yer almak durumunda kalmış⁷ ve böylece insani müdahale bugünün dünyasının önemli meselelerinden biri haline gelmiştir. Her ne kadar 1990’larda dünya kamuoyunun insani felaketlere karşı duyarlılığının artmasıyla ve 2000’lerle birlikte ‘Koruma Sorumluluğu’ (*Responsibility to Protect*; kısaca R2P) doktrininin ortaya çıkmasıyla insani müdahale konusunda önemli gelişmeler yaşansa da, geçmişten günümüze pek çok örnek incelendiğinde insani müdahalede hedeflenen başarının henüz yakalanamadığı görülecektir. Burada insani müdahalenin başarısı; müdahale edilen bölgedeki insani felaketin sonlandırılmasıyla, insani felaketten zarar görmüş insanların maddi ve manevi olarak rehabilite edilmesiyle, müdahale sırasında müdahaleci devletlerin yeni insan hakları ihlallerine sebebiyet vermesinin önüne geçilmesiyle ve müdahale sonrasında bölgede toplumsal, siyasi ve ekonomik istikrarın sağlanmasıyla ilgilidir. Diğer taraftan bugün ağır insani felaketlerin yaşandığı Doğu Türkistan, Filistin, Myanmar, Suriye ve Yemen gibi pek çok coğrafya, dünya kamuoyunun acil yardımlarına ihtiyaç duymak-

³ Hongying Wang ve James N. Rosenau, “Transparency International and Corruption as an Issue of Global Governance”, *Global Governance*, Cilt:7, No:1, 2001, s.25. http://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.journals/glogo7&div=11&g_sent=1&collection=journals [Erişim Tarihi: 18.02.2019].

⁴ Hasan Ejder Temiz, “Sosyal Politika Bağlamında Yönetişim”, *Toplum ve Demokrasi*, Yıl:6, Sayı:13-14, Ocak-Aralık, 2012, s.202.

⁵ Pramod Mishra, “Emerging Challenges to Global Governance in 21st Century”, *Academic Journal of Interdisciplinary Studies*, Cilt:2, No:8, 2013, s.622.

⁶ Alex J. Bellamy ve Nicholas J. Wheeler, “Humanitarian Intervention in World Politics”, J. Baylis, S. Smith ve P. Owens (der.), *The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations*, 5. Baskı, Oxford: Oxford University Press, 2011, s.512.

⁷ Martha Finnemore, “Constructing Norms of Humanitarian Intervention”, P. J. Katzenstein (der.), *The Culture of National Security: Norms and Identity in World Politics*, New York: Columbia University Press, 1996.

tadır. Dolayısıyla geçmişteki başarısızlıklar nedeniyle insani müdahale fikrin-den tamamen vazgeçmek mümkün görünmemektedir.

Bu çalışma, dünya kamuoyunun farklı coğrafyalardaki insani felaketlere kayıtsız kalmaması gerektiği noktasından hareketle insani müdahaleyi gerekli görmekte, fakat bu gereklilik tespitine insani müdahalenin mevcut haliyle bugün için uygulanamaz olduğu şerhini düşmektedir. Bu çalışmada insani müdahalelerin neden başarısız olduğu sorusu sorulduktan sonra, 90'ların başından bu yana uygulanan pratiklerin genel fotoğrafı çekilmeye çalışılacak ve insani müdahalelerin yalnızca bir yönüne odaklanan çalışmaların aksine tüm sorunlu alanlar tartışmaya açılacaktır. Bu amaçla insani müdahaleye dayanak oluşturan ya da oluşturduğu iddia edilen yasal mevzuat, insani müdahalenin karar alma süreçleri, insani müdahalenin müdahaleci aktörleri ve geçmiş pratiklerin etkililiği incelenecektir. Çalışmanın başlıca amaçları; insani müdahalenin sorunlu alanlarına bir bütün halinde bakmak, 90'ların başından bu yana uygulanan pratikleri sonuçlarıyla birlikte tartışmaya açmak ve sorunlu alanlara çözüm önerisi sunma adına yapılacak çalışmalara temel teşkil etmektir.

İnsani Müdahale Nedir?

İnsani müdahale 90'ların başından itibaren uluslararası hukuk ve uluslararası ilişkilerin en tartışmalı konularından biri haline gelmiştir. İnsani amaçlı müdahalede bulunma anlayışı 1648 tarihli Westphalia Antlaşması ile ortaya çıkmış olan 'ülkelerin egemenliğine saygı gösterme' fikrinden, belirli gerekçelerin ortaya çıkması halinde ülkelerin egemenlik sınırları içindeki topraklara müdahale edilebileceği fikrine doğru bir dönüşümü de temsil etmektedir.⁸ Bu anlamda insani müdahale; egemenlik, diğer devletlere müdahale etmeme ve diğer devletlere karşı zor kullanmama ilkeleri üzerine inşa edilmiş bir uluslararası toplum anlayışı için ciddi bir imtihan niteliğindedir. Yahudi Soykırımı sonrası soykırımı ve sivillere yönelik kötü muameleyi yasaklayan ve temel insan haklarını kabul eden yasal düzenlemeler yapılmıştır. Egemen devletlerden ise kendi vatandaşlarının hamisi olması beklenmektedir. Fakat bu devletlerin kendi vatandaşlarına karşı suçlu konumuna düştükleri ve egemenliklerini kendi vatandaşlarına karşı suç işlemek için bir ehliyet olarak kullandıkları durumlarda ne olur?⁹ Uluslararası toplumun bu soruya bulduğu cevap, 'insani müdahale' olmuştur.

⁸ Chris Brown ve Kirsten Ainley, *Understanding International Relations*, 4. Baskı, Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2009, s.236.

⁹ Alex J. Bellamy ve Nicholas J. Wheeler, "Humanitarian Intervention in World Politics", J. Baylis, S. Smith ve P. Owens (der.), *The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations*, 6. Baskı, Oxford: Oxford University Press, 2014, s.480.

Literatürdeki insani müdahale tanımları arasında belirgin bir fark bulunmamaktadır. Buchanan kavramı, bir devletin sınırları içinde meydana gelen insan hakları ihlallerini engelleme amacıyla o devletin egemenliğine başka aktör ya da aktörlerce müdahale edilmesi şeklinde tanımlamıştır.¹⁰ Pattison'ın kapsamlı tanımında kavram hâlihazırda yaşanmakta olan ya da yakın zamanda yaşanması muhtemel ağır insani ıstırapları ve yaşam kayıplarını engelleme, durdurma ya da azaltma amacıyla dış aktör ya da aktörler tarafından sorumlu devlete karşı yapılan cebri askeri eylem olarak tanımlanmıştır.¹¹ Heinze'a göre ise insani müdahale, bir ülkedeki yöneticilerin doğrudan ya da radikal unsurlara izin ve destek vererek kötü muamelede bulunduğu insanları korumak amacıyla o ülkeye yönelik sınır ötesi askeri güç kullanılmasıdır.¹²

Literatürdeki tanımlar ışığında insani müdahaleyi diğer müdahale biçimlerinden ayıran dört temel unsurdan söz edilebilir: İlk olarak insani müdahale, askeri bir müdahale biçimidir.¹³ Askeri bir müdahale biçimi olması, insani müdahaleyi ekonomik (ekonomik yaptırımlar, ticaret ambargoları ve boykotlar) ve diplomatik (kınama, diplomatik ilişkileri kesme ve belirli kişiler için seyahat yasağı getirme) müdahale biçimlerinden ayıran temel özelliğidir.¹⁴ İkinci olarak insani müdahale, cebri (zorlayıcı) bir müdahale biçimidir.¹⁵ Böylece insani müdahale; Oxfam, Islamic Relief, World Vision ve ActionAid gibi yardım kuruluşlarının yaptığı insani yardımlardan farklılaşmaktadır. İnsani müdahalenin üçüncü ayırt edici özelliği müdahaleyi kimin yaptığıyla ilgilidir. Bu anlamda insani müdahale sınır ötesi olmalıdır ve bir dış aktör tarafından yapılmalıdır. Dolayısıyla kendi insani sorununu çözmeye çalışan bir devletin insani amaçlı müdahalesi ya da ülke içindeki bir krizi sona erdirmek için ihtilal yapan bir grubun bu müdahalesi insani müdahale kapsamına girmemektedir. İnsani müdahalenin dördüncü ayırt edici özelliği ise bu müdahalenin insani niyetle yapılmasıdır. Müdahale hâlihazırda gerçekleşmekte olan ya da

¹⁰ Allen Buchanan, "The Internal Legitimacy of Humanitarian Intervention", *The Journal of Political Philosophy*, Cilt:7, No:1, 1999, s.71. <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/1467-9760.00066/pdf> [Erişim Tarihi: 15.02.2019].

¹¹ James Pattison, *Humanitarian Intervention and the Responsibility to Protect: Who Should Intervene?*, Oxford: Oxford University Press, 2010, s.26.

¹² Eric A. Heinze, *Waging Humanitarian Intervention: The Ethics, Law, and Politics of Humanitarian Intervention*, Albany: State University of New York Press, 2009, s.2.

¹³ Adam Roberts, "Humanitarian War: Military Intervention and Human Rights", *International Affairs*, Cilt:69, No:3, 1993, s.445.

¹⁴ Pattison, *Humanitarian Intervention and the....*, s.25-26.

¹⁵ Jeff L. Holzgrefe, "The Humanitarian Intervention Debate", J.L. Holzgrefe ve Robert O. Keohane (der.), *Humanitarian Intervention: Ethical, Legal and Political Dilemmas*, Cambridge: Cambridge University Press, 2003, s.18.; Philip Windsor, "Superpower Intervention", H. Bull (der.), *Intervention in World Politics*, Oxford: Clarendon Press, 1984, s.50.

gerçekleşmek üzere olan yaşam kayıplarını engelleme, durdurma ya da en azından azaltma amacıyla yapılmalıdır.¹⁶

Diğer taraftan insani müdahaleyi yürüten devlet ya da devletlerin bu müdahaleyi tüm dünya devletlerinin ve küresel toplumun rızasıyla ve onlar adına gerçekleştirdiği iddiası, Ayoob tarafından insani müdahaleyi diğer askeri müdahale biçimlerinden ayıran bir unsur olarak öne sürülmüştür.¹⁷ Fakat ilerleyen kısımlarda da üzerinde durulacağı gibi uluslararası kamuoyunun insani müdahalelere olan desteğini olumsuz yönde etkileyen birçok temel sorun mevcuttur. Dünya kamuoyu bir ülkedeki insani krizin ciddiyeti konusunda fikir birliği sağlasa bile, bu krizin askeri operasyonla çözülüp çözülmeyeceği ya da müdahalede bulunacak ülkelerin gerçekten insani amaç taşıyıp taşımayacağı konularında fikir ayrılığı yaşayabilmektedir. Dolayısıyla bugün için insani müdahalelerin tüm dünya kamuoyunun rızasıyla ve onlar adına yapıldığı iddiası gerçeklikten oldukça uzaktır.

İnsani Müdahalede Temel Sorunlar

İnsani müdahaleyle ilgili tartışmaların temelinde, dünya üzerindeki büyük insani krizler karşısında dünya kamuoyunun aldığı tavrı ne şekilde eyleme dönüştüreceği meselesi yer almaktadır. Bu eylemler insani krize sebep olan rejimin kınanmasıyla sınırlı kalabileceği gibi, sosyal ve ekonomik yaptırımlar şeklinde de kendini gösterebilir. Şüphesiz ki bu eylemlerin içinde en tartışmalı olanı söz konusu ülkeye yapılacak bir askeri operasyondur. Burada insani amaçlı askeri müdahalelerin tartışmaya sebep olan temel sorunları dört başlık altında toplanmıştır. Bu sorunlar insani müdahale tartışmalarının kaynağına göre müdahalenin kendisinden müdahalenin karar alma süreçlerine, müdahalecilerden müdahalenin sonuçlarına doğru ele alınmaktadır.

Müdahalenin Kendisinden Kaynaklanan Sorunlar:

İnsani Müdahalenin Yasallığı

İnsani müdahale üzerine yapılan tartışmaların pek çoğunda ‘insani müdahalenin meşruluğu’ başlığı altında yalnızca yasallık üzerine bir tartışma yürütülmekte, katı pozitivist bir yorumla yasallık (kanunilik) ve meşruluk aynı şey olarak kabul edilmektedir. Oysa yasallık ile meşruluk birbirinden ayrılması gereken kavramlardır. Yasal bir idare yürürlükte bulunan hukuk kurallarına ve pozitif hukuka uygun bir idaredir.¹⁸ Dolayısıyla insani müdahalenin yasal-

¹⁶ Pattison, *Humanitarian Intervention and the....*, s.26.

¹⁷ Mohammed Ayoob, “Humanitarian Intervention and State Sovereignty”, *The International Journal of Human Rights*, Cilt:6, No:1, 2002, s.83. <http://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/714003751> [Erişim Tarihi: 15.01.2019].

¹⁸ Münici Kapani, *Politika Bilimine Giriş*, 57. Baskı, Ankara: BB101 Yayınları, 2018, s.92.

lığını değerlendirmek için cari BM (Birleşmiş Milletler) mevzuatına ve uluslararası hukuka bakmak gerekmektedir. İnsani müdahale, uluslararası sistemin başka devletlerin toprak bütünlüğüne ve egemenliğine saygı gösterilmesi ve diğer devletlere karşı kuvvet kullanılmaması yönündeki temel normları için istisna teşkil etmektedir. Tam da bu noktada uluslararası hukukta ve özellikle BM mevzuatında böyle bir istisnaya yer olup olmadığı, insani müdahalenin yasallığı tartışmalarının temelini oluşturmaktadır.

BM Antlaşmasının 'Amaçlar ve İlkeler' başlıklı I. bölümünün 2. maddesinin 4. fıkrasındaki *"Tüm üyeler, uluslararası ilişkilerinde gerek herhangi bir başka devletin toprak bütünlüğüne ya da siyasal bağımsızlığa karşı, gerek Birleşmiş Milletlerin Amaçları ile bağdaşmayacak herhangi bir biçimde kuvvet kullanma tehdidine ya da kuvvet kullanılmasına başvurmaktan kaçınırlar."* ifadeleri, ülkelerin birbirlerine karşı kuvvet kullanmasını ya da kullanma tehdidinde bulunmasını kesin bir biçimde yasaklanmıştır.¹⁹ Diğer taraftan kuvvet kullanma yasağının uygulanmayacağı iki istisna mevcuttur: Bunlardan ilki, BM Antlaşmasının 51. maddesinde belirtilen, üye devletlerden birinin silahlı bir saldırıyla karşı karşıya kalması durumunda sahip olacağı bireysel ya da ortak meşru savunma hakkıdır.²⁰ Diğer istisna ise BM Antlaşmasının 'Barışın Tehdidi, Bozulması ve Saldırı Eylemi Durumunda Alınacak Önlemler' başlıklı VII. bölümü çerçevesinde devreye giren Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK) yetkilendirmesidir.²¹

Antlaşmanın I. kısmının 2. maddesinin 7. fıkrasında; *"İşbu Antlaşmanın hiçbir hükmü, Birleşmiş Milletlere herhangi bir devletin kendi iç yetki alanına giren konulara müdahale yetkisi vermediği gibi..."* ifadesiyle devletlerin egemenlik sahalarına yönelik müdahalelerin önünü kapatmış görünse de, maddenin devamındaki *"ancak, bu ilke VII. Bölümde öngörülmüş olan zorlayıcı önlemlerin uygulanmasını hiçbir biçimde engellemez."* ifadesiyle bir istisna getirmiştir.²² VII. bölümünün 42. maddesinde öngörülmüş önlemlere baktığımızda ise *"uluslararası barış ve güvenliğin korunması ya da yeniden kurulması için, hava, deniz ya da kara kuvvetleri aracılığıyla, gerekli saydığı her türlü girişimde bulunabilir. Bu girişimler gösterileri, ablukayı ve Birleşmiş Milletler, üyelerinin hava, deniz ya da kara kuvvetlerince yapılacak başka operasyonları içerebilir."* ifadesiyle askeri müdahale belirli durumlarda meşru hale gelmektedir.²³ Bu noktada uluslararası barış ve güvenliğin korunması için yapılacak askeri operasyonları kuvvet kullanımı yasağının dışında kabul eden BM, aynı ayrıcalığı bir ülkenin sınırları içindeki ağır insani krizlere müdahale etmek için de esnetebilir mi?

¹⁹ Birleşmiş Milletler (1945) *Birleşmiş Milletler Antlaşması*, s.5. <https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/3-30.pdf> [Erişim Tarihi: 12.02.2019].

²⁰ *Ibid.*, s.16.

²¹ *Ibid.*, s.14.

²² *Ibid.*, s.6.

²³ *Ibid.*, s.14.

BM'nin 26 Haziran 1945 tarihli Kuruluş Antlaşması'nı geniş yorumlayan sınırlandırma karşıtı (*counter-restrictionist*) görüş, insan haklarını garanti altına alma durumlarında BM'nin müdahaleyi onaylayabileceğini iddia etmektedir. Sınırlandırma karşıtları BM Antlaşması'nda insan haklarının en az barış ve güvenlik kadar önemli olduğunun altını çizerekler. Nitekim insan hakları BM Antlaşması'nın 1(3), 55 ve 56. maddelerinde özellikle vurgulanmaktadır.²⁴ Bu anlamda BM'nin ağır insan hakları ihlalleri karşısında eylemsizliği teşvik etmesi, BM'nin kendi temel hedefleriyle çelişmesi manasına gelecektir. Dahası BM Antlaşması'nda özellikle vurgulanan egemenlik hakkı, devletlere kendi vatandaşları üzerinde sınırsız tasarrufta bulunma yetkisi vermemektedir. Sözgelimi bir devlet, sahip olduğu egemenlik hakkına dayanarak kendi vatandaşlarına soykırım uygulayamaz ya da etnik temizlik yapamaz. Bu noktada Damrosch insani müdahalenin BM Antlaşmasının 2(4) nolu maddesini ihlal etmeyeceğini, çünkü söz konusu maddenin siyasi bağımsızlık ve toprak bütünlüğüne yönelik güç kullanımını yasakladığını, fakat insani müdahalenin bunların ikisini de hedef almadığını belirtmiştir.²⁵ Fakat genel kabul, BM Antlaşmasının 2(4) nolu maddesinde kullanılan dilin ülkelere yönelik güç kullanımı yasasıyla ilgili bir yasal boşluğa olanak vermeyeceği yönündedir. Ayrıca geçmiş pratiklere bakıldığında insani müdahalelerin çok azının amaçlarını mevcut rejimi ortadan kaldırmadan ya da en azından işlevsiz hale getirmeden başarabildiği görülecektir.²⁶

BM mevzuatının insani müdahaleleri doğrudan meşrulaştırdığını iddia eden görüşlerin yanında, bu mevzuatın tek taraflı insani müdahaleler için yasal dayanak sağlamayacağını, fakat bu yasal dayanağın uluslararası teamül hukuku'nda bulunabileceğini iddia eden görüşler de vardır. Bir kuralın uluslararası teamül hukuku kapsamında kabul edilebilmesi için devletlerin aktif olarak o kuralla ilgili bir uygulamada bulunması ve yasaların söz konusu uygulamaya izin verdiğine yönelik yaygın bir inanç olması gerekmektedir.²⁷ Bir uygulamanın hukuk kuralı teşkil ettiği ya da o uygulamanın ihlal edilmesi durumunda yaptırımla karşılaşılacağı yönündeki inanç *opinio juris* denilmektedir.²⁸ Bu noktadan hareketle, insani müdahalenin hukukiliğine yönelik böyle yaygın bir inancın olduğunu iddia etmek oldukça zordur. Çok çeşitli BM Genel Kurul kararlarında devletlerin yetkisiz insani müdahalede bulunma hakkı

²⁴ Bellamy ve Wheeler, "Humanitarian Intervention in World Politics", 2011, s.512.

²⁵ Lori Fisler Damrosch, *Enforcing Restraint: Collective Intervention in Internal Conflicts*, New York: Council on Foreign Relations, 1993, s.219.

²⁶ Heinze, *Waging Humanitarian Intervention...*, s.62.

²⁷ Bellamy ve Wheeler, "Humanitarian Intervention in World Politics", 2011, s.513.

²⁸ Gökhan Albayrak, 'Uluslararası Teamül Hukuku Hakkındaki Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun Taslak Sonuçlarının Çevirisi ve İncelenmesi', *Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:22, 2018, s. 389.

net bir şekilde reddedilmiştir.²⁹ Örneğin, BM'nin 17 Aralık 1999 tarihli ve 54/172 sayılı kararında, herhangi bir devlete karşı siyasi ve ekonomik baskı amacıyla cebri yöntemlerin kullanılmasının kesin bir şekilde reddedildiği belirtilmiştir.³⁰

Diğer taraftan sınırlandırmacı (*restrictionist*) görüş, uluslararası hukukun askeri operasyonları yalnızca öz savunma durumunda meşru kabul edilebileceğini, diğer tüm durumlarda her türlü askeri müdahalenin gayri meşru olacağını savunmaktadır.³¹ Bu görüşe göre ortak iyiyi savunmanın en iyi yolu, BMGK kararı olmayan tüm güç kullanımlarına yasak getirmektir.³² Bu konuda Mill bir başka devlete o devletin sınırları içerisinde yaşayan insanların haklarını korumak maksadıyla yapılacak askeri müdahalelerin meşru olmayacağını ve bu hakların o insanların kendi özgürlük mücadeleleriyle kazanılması gerektiğini belirtmiştir.³³

Son olarak, yasal dayanağa ihtiyaç duymaksızın insani müdahalelerin ahlaki ödevlerimizden kaynaklanan bir gereklilik olduğunun kabul edilmesi gerektiğini savunan bir görüş de vardır.³⁴ Bu görüş devletlerin egemenlik haklarının sınırsız olduğunu reddeder ve egemenlik hakkını belirli şartlara bağlar. Diğer bir ifadeyle bu görüşe göre egemenlik hakkı, devletlerin vatandaşlarını koruma sorumluluğuna sahip olduğu sürece vardır ve devletlerin bu sorumluluklarını yerine getirmedikleri durumlarda söz konusu egemenlik hakkı kaybolur.³⁵ Bu noktada devletlerin vatandaşlarını koruyup korumadığının doğru bir şekilde tespiti önemli hale gelmektedir. ABD'nin 2019 darbe girişimi sonrası insan hakları ihlallerini engelleme bahanesiyle Venezuela'ya yönelik müdahale çağrısında³⁶ da görüldüğü gibi, yasal dayanağa ihtiyaç duymaksızın egemenlik haklarını kaybettikleri iddiasıyla devletlere sözde insani amaçlı askeri müdahalelerde bulunulması, insani müdahaleyi ülkelerin rejimlerine müdahale etmek için bir araç haline getirecektir.

²⁹ Holzgrefe, "The Humanitarian Intervention Debate", s.47.

³⁰ Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, *Genel Kurul Kararı 54/172*, 17 Aralık 1999. <https://undocs.org/A/RES/54/172> [Erişim Tarihi: 12.04.2019].

³¹ Andrew Heywood, *Global Politics*, Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2011, s.328.

³² Bellamy ve Wheeler, "Humanitarian Intervention in World Politics", 2014, s.482.

³³ Mill, John Stuart, "A Few Words on Non-Intervention, Libertarian Alliance", J. M. Robson (der.), *The Collected Works of John Stuart Mill*, Toronto: The University of Toronto Press, [1859] 1984.

³⁴ Bellamy ve Wheeler, "Humanitarian Intervention in World Politics", 2011, s.513

³⁵ Fernando Tesón, "The Liberal Case for Humanitarian Intervention", J. L. Holzgrefe ve R. O. Keohane (der.), *Humanitarian Intervention: Ethical, Legal and Political Dilemmas*, Cambridge: Cambridge University Press, 2003, s.93.

³⁶ Betül Yürük, "ABD Dışişleri Bakanı Pompeo'dan BMGK'ye Venezuela Çağrısı", *Anadolu Ajansı*, 26 Ocak 2019. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/abd-disisleri-bakani-pompeodan-bmgk-ve-nevrezuela-cagrisi/1375726#> [Erişim Tarihi: 24.03.2019].

İnsani müdahalenin yasallığı tartışmalarına yeni bir boyut getiren gelişme ise 'Koruma Sorumluluğu' (*Responsibility to Protect*; kısaca R2P) doktrininin ortaya çıkışı olmuştur. Koruma sorumluluğu ilk kez 2001 yılında Kanada hükümeti tarafından kurulan Uluslararası Müdahale ve Devlet Egemenliği Komisyonu (*International Commission on Intervention and State Sovereignty*; kısaca ICISS) toplantısında ortaya çıkan raporda dile getirilmiştir. Söz konusu raporda devletlerin egemenlik haklarının kendi vatandaşlarını koruma sorumluluklarına bağlı olduğu ve uluslararası toplumun kitlesel mezalimin önlenmesi için son çare olarak askeri müdahalede bulunabileceği ifade edilmiştir.³⁷ 2005 yılında ise Birleşmiş Milletler (BM) öncülüğünde gerçekleştirilen Dünya Zirvesi'nde 'Koruma Sorumluluğu' olarak adlandırılan esnek hukuk metni kabul edilmiş ve bu metinle insani müdahale sınırları çizilmiştir.³⁸ Söz konusu metnin 138, 139 ve 140. maddelerinde "Nüfusları soykırımdan, savaş suçlarından, etnik temizlikten ve insanlığa karşı işlenen suçlardan koruma sorumluluğu" başlığı altında ele alınmış, 138. maddede vatandaşları insani felaketlerden koruma sorumluluğu ilk olarak vatandaşlık bağıyla bağlı olunan ülkeye yüklenmiştir. 139. maddede ise insani felaketleri önlemek için BM Antlaşması'nın VI. Ve VIII. bölümleri çerçevesinde diplomatik, insani ve diğer barışçıl önlemlerin alınacağı belirtilmiştir. Aynı maddede barışçıl yolların yetersiz kalması ve ulusal otoritenin insani felaketleri önleyemediği durumlarda BM Antlaşması'nın VII. bölümü çerçevesinde BMGK öncülüğünde ilgili bölgesel kuruluşlarla da eşgüdüm halinde hızlı ve kararlı bir şekilde kolektif eyleme girişileceği belirtilmiştir. Ayrıca yine aynı maddede müdahale kararının olay bazlı değerlendirileceği belirtilmiştir.³⁹

Eldem'in de belirttiği gibi koruma sorumluluğu, "devletlerin mutlak egemenliği normunun devletlerin sorumlu egemenliği olarak yeniden tanımlanmasını sağlayan ve bu çerçevede egemen devletleri kitlesel mezalimlerin önlenmesi, durdurulması ve tekrar edilmemesi konusunda bireysel ve kolektif manada yükümlü kılan bir ilkedir".⁴⁰ Bu aynı zamanda 1990'ların kavramı olan insani müdahalede öne çıkan müdahale etme hakkından müdahale etme

³⁷ United Nations Regional Information Centre for Western Europe, *R2P-A Short History*, 2019. <https://www.unric.org/en/responsibility-to-protect/26981-r2p-a-short-history> [Erişim Tarihi: 24.03.2019].

³⁸ Margaret P. Karns ve Karen A. Mingst, *International Organisations: The Politics and Processes of Global Governance*, 2. Baskı, London: Lynne Rienner Publishers, 2010, s.11.

³⁹ Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, *Birleşmiş Milletler Dünya Zirvesi Sonuç Bildirgesi*, 15 Eylül 2005. https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_RES_60_1.pdf [Erişim Tarihi: 11.04.2019].

⁴⁰ Tuba Eldem, "Koruma Sorumluluğu Normunun Libya ve Suriye Krizleri Bağlamında İşlevselliği", *Uluslararası Hukuk ve Politika*, Cilt:11, Sayı:43, 2015, s.6.

yükümlülüğüne bir geçişi de ifade etmektedir⁴¹. Koruma sorumluluğu henüz bir hukuki norm hüviyetine kavuşmamıştır ve bugün için yalnızca ahlaki bir norm olarak kabul edilebilir.⁴²

2000’li yıllarda savaş suçu ve insanlığa karşı suç kategorisine girecek Darfur, Somali ya da Gazze örneklerinde Koruma sorumluluğu normuna başvurulmamıştır. Böylece söz konusu norm 2001’den 2011’e kadar büyük insani felaketlere karşı etkisiz bir metin olarak kalmıştır.⁴³ 2011’deki Libya müdahalesi ise koruma sorumluluğu normunun uygulanması anlamında bir dönüm noktası olmuştur.⁴⁴ BMGK, Libya’yla ilgili 17 Mart 2011 tarihli ve 1973 sayılı kararında tüm üye devletlere Libya’daki sivillerin ve sivil nüfuslu alanların korunması için gerekli tüm tedbirlerin alınması çağrısında bulunmuştur.⁴⁵ BMGK, aynı yıl içinde Fildişi Sahili’ne yönelik müdahale için 1975 sayılı kararı yayımlamış ve aynı Libya kararında olduğu gibi ülkede sivillere yönelik ağır silah kullanımı ve fiziksel şiddet tehdidine karşı tüm gerekli tedbirlerin alınması çağrısında bulunmuştur.⁴⁶ Koruma sorumluluğu çerçevesinde gerçekleştirilen her iki müdahale de sivilleri koruma ile mevcut rejimi değiştirme arasındaki sınırın bulanıklaştığı yönünde eleştirilere maruz kalmıştır.⁴⁷ Özellikle Libya’ya müdahale kararının müdahaleci devletler tarafından kötüye kullanılması; Afrika, Asya ve Latin Amerika’dan pek çok ülkenin koruma sorumluluğu normuna şüpheyle bakmasına ve bu normun neoemperyal Batı tahakkümünün ve Batılı liberal savaş çıkırtkanlığının yeni yüzü olarak algılamasına neden olmuştur.⁴⁸

Buraya kadar yapılan tartışmalarda da görüldüğü gibi, hayati bir öneme sahip olan insani müdahalenin yasallığı konusunda henüz bir fikir birliği sağlanmış değildir. Her ne kadar yasallık her zaman sosyolojik ve politik meşruluğun temelini oluşturmak için yeterli olmasa da, genellikle meşruluğun bir

⁴¹ Mohammed Nuruzzaman, “The Responsibility to Protect Doctrine: Revived in Libya, Buried in Syria”, *Insight Turkey*, Cilt:15, No:2, 2013, s.59.

⁴² Orkun Sürücüoğlu “Koruma Sorumluluğu: Darfur Krizi ve Libya Müdahalesi Çerçevesinde Bir Değerlendirme”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt:19, No:4, 2017, s.603-628.

⁴³ Nuruzzaman, “The Responsibility to Protect Doctrine...”, s.60.

⁴⁴ *Ibid.*, s.57.

⁴⁵ Birleşmiş Millet Güvenlik Konseyi, 1973 Sayılı Karar, 17 Mart 2011. https://www.nato.int/nato_static/assets/pdf/pdf_2011_03/20110927_110311-UNSCR-1973.pdf [Erişim Tarihi: 20.03.2019].

⁴⁶ Birleşmiş Millet Güvenlik Konseyi, 1975 Sayılı Karar, 30 Mart 2011. [https://undocs.org/S/RES/1975\(2011\)](https://undocs.org/S/RES/1975(2011)) [Erişim Tarihi: 18.03.2019].

⁴⁷ Alex J. Bellamy ve Paul D. Williams, “The new politics of protection? Côte d’Ivoire, Libya and the responsibility to protect”, *International Affairs*, Cilt:87, No:4, 2011, s.846-848. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2346.2011.01006.x> [Erişim Tarihi: 10.02.2019].

⁴⁸ Nuruzzaman, “The Responsibility to Protect Doctrine...”, s. 65.

karinesi sayılabilmektedir.⁴⁹ Dolayısıyla yasallığın sağlanması, meşruluğa giden yolda önemli bir adım olacaktır. Bir meşruiyet kaybı durumunda ise küresel yönetim kurumlarının yönetme ve güç kullanma iddiaları geçersiz hale geleceğinden ve bu kurumların faaliyetlerine yönelik dünya kamuoyunun desteği zayıflayacağından, meşruiyet elde etmek küresel yönetim kurumları için bir zorunluluktur.⁵⁰

İnsani müdahaleyle ilgili herkes tarafından kabul edilmiş ve bağlayıcılığı olan uluslar üstü bir hukuki metnin bulunmaması, yasal çerçevenin çizilememesi durumunu ortaya çıkarmakta ve bu müdahalelerin hukuki denetimini imkânsız kılmaktadır. İnsani müdahalenin amaçlarının, süreçlerinin, şeklinin ve müdahalede bulunanların sorumluluklarının uluslararası hukuk tarafından net şekilde belirlenmediği ve süreçlerin belirli bir standarda bağlanamadığı bir durumda müdahaleci aktörler ulusal çıkar odaklı müdahale tercihlerinde bulunabilmekte, müdahale sahalarında kuralsızca ve başına buyruk hareket edebilmekte ve hatta yeni insan hakları ihlallerine sebep olabilmektedirler. Dolayısıyla insani müdahalelerin şeffaf ve hesap verebilir şekilde yürütülebilmesi-nin yolu, insani müdahalenin yasallığı sorununun çözümüdür.

Müdahalenin Karar Alma Süreçleriyle İlgili Sorunlar

Karar Alma Süreçlerinde Çok Başlılık

İnsani müdahale başarısını etkileyen sorunların başında, karar alma süreçlerindeki çok başlı yapı gelmektedir. İnsani müdahalenin yönetimi ikili bir yapıyı zorunlu kılmaktadır: Bir tarafta karar alma süreçlerini yürütecek küresel düzeyde bir siyasi otoriteye, diğer tarafta ise askeri operasyonları yürütecek küresel bir askeri güce ihtiyaç vardır. Karar alma süreçlerine öncülük edebilecek kapasitede BM'den, Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO), Avrupa Birliği (AB), Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu (ECOWAS) gibi bölgesel organizasyonlara ve ABD ile Birleşik Krallık gibi önde gelen devletlere kadar çok çeşitli siyasi otorite mevcuttur. Askeri tarafta ise yine barış gücü ile BM, kendisi de bir askeri organizasyon olan NATO ve güçlü orduları ile ABD ile İngiltere gibi süper güçler öne çıkmaktadır.⁵¹

BM Kuruluş Antlaşması'na göre küresel barış ve güvenliğin sağlanmasından sorumlu birim BMGK'dir ve Konsey BM'nin tüm üyeleri adına karar

⁴⁹ Kapani, *Politika Bilimine Giriş*, s.93.

⁵⁰ Allen Buchanan ve Robert O. Keohane, "The Legitimacy of Global Governance Institutions", *Ethics & International Affairs*, Cilt:20, No:4, 2006, s.407. <https://doi.org/10.1111/j.1747-7093.2006.00043.x> [Erişim Tarihi: 16.02.2019].

⁵¹ James Kurth, "Humanitarian Intervention after Iraq: Legal Ideals vs. Military Realities" *Orbis*, Cilt:50, No:1, 2006, s.89-90.

alma yetkisine sahiptir.⁵² BMGK'nin yanında NATO da Soğuk Savaş Dönemi sonrasında stratejik güvenlik planı uygulayarak küresel düzeyde barış tesis etme görevine sahip olduğunu iddia etmektedir.⁵³ Diğer taraftan ABD, İngiltere, Fransa ve Rusya gibi belirli devletler BMGK yetkilendirmesi olmaksızın insani amaçlı askeri müdahalelerde bulunabilmektedir.

İnsani müdahale süreçlerindeki çok başlı yapı, BM'nin insani operasyonları yönetme konusunda nihai otorite olarak kabul edilmesini engellemektedir. Küresel yönetim kurumları, siyasal otorite gibi hareket ederken bir hükümetin sahip olduğu fonksiyon ve ayrıcalıklara sahip değildir. Bu kurumlar belirli bir toprak parçası üzerinde meşru bir şekilde güç kullanabilme hakkından yoksun oldukları için devletlerin onayını almaları gerekmektedir.⁵⁴ Her türlü eksikliklerine rağmen BM'nin diğer uluslararası ve bölgesel organizasyonlara oranla en geniş katılımlı meşruiyet temelini oluşturabilme potansiyeline sahip organizasyon olması sebebiyle BM'nin nihai otorite olmadığı her insani müdahale, meşruiyet kriziyle yüz yüze gelecektir.

Diğer taraftan söz konusu çok başlı yapı, küresel güvenlik konusundaki hukuki çerçevenin bütünlüğünü de engellemektedir. Tek bir devlet, bir grup devlet ya da bölgesel bir otorite tarafından yürütülen insani amaçlı askeri müdahaleler uluslararası teamül hukuku çerçevesinde yapılırken, BM'nin yetki verdiği askeri müdahaleler hukuki kaynağını BM Kuruluş Antlaşmasının VII. bölümünden almaktadır.⁵⁵ Bir önceki bölümde de üzerinde durulduğu gibi uluslararası teamül hukukunun insani müdahale için kanuni dayanak oluşturabileceği iddiası oldukça sorunludur. Hukuki çerçevede bütünlüğün sağlanamaması ise müdahale kararının alınmasından müdahalenin yürütülmesine kadar birçok süreçte hukuki standartların belirlenebilmesini engellemekte, müdahaleci devletlerin hesap verebilirliğini olumsuz yönde etkilemektedir. Nitekim NATO, 1998-99'da Kosova'ya müdahale için BMGK'nin veto etme riski nedeniyle herhangi bir rıza alma girişiminde bulunmamış ve kendinden menkul bir yetkiyle askeri operasyonu başlatmıştır.⁵⁶ Benzer şekilde 2003 yı-

⁵² Ian Hurd, "The United Nations", R. Devetak, A. Burke ve J. George (der.), *An Introduction to International Relations*, 2. Baskı, Cambridge: Cambridge University Press, 2012, s.301.

⁵³ NATO, *A Short History of NATO*, 2019. https://www.nato.int/cps/en/natohq/declassified_139339.htm [Erişim Tarihi: 19.03.2019].

⁵⁴ Buchanan ve Keohane, "The Legitimacy of Global Governance Institutions", s.406.

⁵⁵ Jeremy Lewitt, "Humanitarian Intervention by Regional Actors in Internal Conflicts: The Cases of Ecomas in Liberia and Sierra Leone", *Temple International and Comparative Law Journal*, Cilt:12, No:2, 1998, s.336.

⁵⁶ Louis Henkin, "Kosovo and the Law of Humanitarian Intervention", *The American Journal of International Law*, Ekim, Cilt:93, No:4, 1999, s.825. <http://www.jstor.org/stable/2555346?seq=2> [Erişim Tarihi: 25.01.2019].

linda ABD ve İngiltere öncülüğündeki koalisyon güçleri BMGK'nin yetkilen-dirmesi olmaksızın Irak'a askeri operasyon başlatmıştır.⁵⁷

İnsani müdahalenin karar alma süreçlerindeki çok başlılık sorunu, 2011 yılında başlayan ve halen devam etmekte olan Suriye İç Savaşı ile müdahaleci ülkeleri savaş durumuna getirecek bir krize dönüşmüştür. Suriye İç Savaşı'nın başladığı 2011'den 2018'e kadar BMGK'ye sunulan toplam on iki tasarı Rusya tarafından veto edilmiştir.⁵⁸ Bu durum ise BM'nin Suriye'ye yönelik yapılacak insani müdahaleye öncülük etmesini engellemekle kalmamış, farklı ülke ve ülkelerin kendilerinden menkul yetkiyle Suriye'ye çeşitli askeri müdahalelerde bulunmalarına neden olmuştur. 2018 yılında ise Rusya ile ABD arasındaki gerginlik zirveye çıkmış, BMGK'nin bu iki daimi üyesi adeta savaşın eşiğine gelmiştir. Rusya'nın Beyrut Büyükelçisi Aleksandr Zaspikin'in ABD'nin Suriye'ye yönelik olası saldırı durumunda Amerikan füzelerinin ve füze rampalarının vurulacağını söylemesi üzerine ABD Başkanı Donald Trump Twitter hesabından "*Rusya, Suriye'ye atılacak olası füzeleri vuracağını söylüyor. Hazır ol Rusya çünkü yeni, nazik ve akıllı füzeler gelecek. Halkını gazla öldüren ve bundan da zevk alan bir hayvanla ortak olmamalısın*" şeklinde çok sert açıklamalarda bulunmuştur.⁵⁹ Benzer şekilde, Suriye'deki insani krizi sona erdirmek için inisiyatif alan Türkiye de bölgede pek çok kez ABD, Rusya ve İran'la karşı karşıya gelmiş, hatta 2017 ve 2018'de ABD destekli terör örgütü PYD-YPG'ye yönelik askeri operasyonlar düzenlemek durumunda kalmıştır.

BMGK'nin Yapısıyla İlgili Sorunlar

BM'nin güvenlik alanındaki ana karar alma organı olan BMGK'nin mevcut yapısı, insani müdahalelerin karar alma süreçleriyle ilgili sorunlarının başında gelmektedir. Beşi daimi üye olmak üzere toplam on beş üyeden oluşan BMGK'nin daimi üyeleri Çin, Fransa, Rusya, Birleşik Krallık ve ABD'dir. BMGK'ye gelmiş tasarinın kabul edilmesi için dokuz üyenin lehte oy kullanması gerekmektedir. Diğer taraftan beş daimi üyenin herhangi bir tasarıyı veto etme hakkı vardır. Bu oylama sisteminin sonucu olarak beş emperyalist daimi üyenin herhangi bir bölgeye yönelik askeri müdahale üzerinde uzlaşması durumunda tüm dünya devletleri bu beş ülkenin kararına uymak zorunda

⁵⁷ Joshua S. Goldstein ve Jon C. Pevehouse, *International Relations*, 8. Baskı, London: Pearson Longman, 2008, s.242.

⁵⁸ "BM'de Suriye'de Kimyasal Saldırı İddialarını Araştırma Tasarılarına Karşılıklı Vetolar", *BBC Türkçe*, 10 Nisan 2018. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-43715584> [Erişim Tarihi: 21.03.2019].

⁵⁹ "Trump: Hazır ol Rusya, füzeler gelecek", *NTV*, 11 Nisan 2018. https://www.ntv.com.tr/dunya/trump-hazir-ol-rusya-fuzeler-gelecek,liARdXk_xEq7aq0l8tgplw [Erişim Tarihi: 23.03.2019].

kalmaktadır.⁶⁰ Daimi üyelerin veto gücünün ise BM'nin dayandığı evrensel değerler ile emperyalist devletlerin güç siyaseti arasında bir gerilim yarattığı aşikârdır.⁶¹

İyimser bir bakış açısıyla BMGK'nın mevcut yapısının, küresel güvenlik ve barışın korunması amacıyla acil kararlar alınmasının gerektiği durumlarda hızlı ve etkin bir karar alma süreci sağladığı iddia edilmektedir.⁶² Fakat Suriye örneğinde de görüldüğü gibi bilhassa daimi üyelerin veto yetkisi güvenlik alanındaki küresel yönetim mekanizmalarını tamamen işlevsiz hale getirebilmektedir. Bu örnekte Konsey'in daimi üyelerinden Rusya, BM'nin Suriye'deki ağır insani felaketin müsebbibi olan Beşar Esed rejimiyle ilgili tasarısını veto etmiş, dahası Esed rejimini korumak adına Doğu Akdeniz havzasında savaş gemileri konuşlandırmış, bölgede artırdığı askeri varlığıyla Esed rejiminin düşüşünü engellemiştir.⁶³ BMGK'ye Suriye'deki insani krizin çözümü adına sunulan on iki tasarının tamamı Rusya'nın vetoları ile reddedilmiştir. Diğer taraftan Doğu Guta'nın Duma ilçesinde kimyasal silah kullanıldığı iddialarının araştırılmasıyla amacıyla 2018'de ABD tarafından BMGK'ye sunulan tasarı Rusya tarafından veto edilmiş, aynı iddiaların araştırılması için Rusya'nın bağımsız panel kurulması teklifi de ABD, Fransa ve İngiltere'nin vetolarıyla karşılaşmıştır.⁶⁴ Dolayısıyla BM'nin Suriye konusunda atabileceği tüm adımlar daimi üyelerin karşılıklı vetolarıyla boşa çıkmıştır.

Diğer taraftan BMGK'nın mevcut yapısı bir yandan ülkelerin mevcut askeri ve ekonomik kapasitelerini göz ardı etmekte, diğer yandan ise dünyanın farklı coğrafi bölgelerini ve medeniyetlerini eşitsiz bir şekilde temsil etmektedir. Söz gelimi mevcut askeri ve ekonomik kapasitesi ile BMGK'nın mevcut daimi üyeleriyle arasında ciddi bir fark bulunmayan Almanya BM'deki güç siyaseti denkleminin dışında kalmaktadır. Diğer taraftan insani felaketlerin en sık yaşandığı kıtalardan olan Afrika'nın hiçbir mensubu BMGK'nın daimi üyeleri arasında temsil edilmemektedir. Benzer şekilde dünyanın en büyük medeniyetlerinden olan İslam dünyasının hiçbir ülkesi daimi üyeler arasında yer almamaktadır.

⁶⁰ Goldstein ve Pevehouse, *International Relations*, s.240.

⁶¹ Paul Taylor ve Devon Curtis, "The United Nations", J. Baylis, S. Smith ve P. Owens (der.), *The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations*, 5. Baskı, Oxford: Oxford University Press, 2011, s.313.

⁶² Karns ve Mingst, *International Organisations...*, s.110.

⁶³ Daniel Treisman, "Why Russia Protects Syria's Assad", *CNN International*, 3 Şubat 2012. <http://edition.cnn.com/2012/02/02/opinion/treisman-russia-syria/index.html> [Erişim Tarihi: 24.01.2019].

⁶⁴ "BM'de Suriye'de Kimyasal Saldırı İddialarını Araştırma Tasarılarına Karşılıklı Vetolar", *BBC Türkçe*; "Rusya'dan Suriye tasarısına 10.kez veto", *Euronews*, 17 Kasım 2017. <https://tr.euronews.com/2017/11/17/rusyadan-suriye-tasarısına-10-kez-veto> [Erişim Tarihi: 21.03.2019].

İnsani krizlerden siyasal, ekonomik, kültürel ya da coğrafi olarak en çok etkilenen ülkelerin BMGK'nin insani müdahale ile ilgili karar alma süreçlerinde ayrıcalıklı bir konuma sahip olmamaları da insani krizlerin boyutlarının tespiti, olası müdahalenin yürütülmesi ve müdahale sonrası sürecin yönetilmesinde başarıyı olumsuz yönde etkileyen bir durum ortaya çıkarmaktadır. Söz gelimi Suriye krizinde 3,4 milyona yakın mülteciye ev sahipliği yapan Türkiye'nin, 1 milyon mülteciyi sınırlarına kabul eden Lübnan'ın ve 660 bin mülteciye kapılarını açan Ürdün'ün⁶⁵ BMGK'nin Suriye meselesiyle ilgili karar alma sürecinde yer almaması, BM'nin bu önemli organının insani müdahale ile ilgili sağlıklı kararlar almasını engellemektedir.

BMGK'nin daimi üyelerinin insan hakları karnelerinin zayıflığı da, bu organın insani konularda alacağı tavrın güvenilirliğini zedelemektedir. Fransa'nın 1994 Ruanda soykırımındaki rolü, ABD'nin Irak ve Afganistan işgalleri, Çin'in Doğu Türkistan'da insan hakları ihlalleri, Rusya'nın Suriye'deki insani felaketin sorumlusu Beşar Esed rejimini himayesi altına alması, sömürgeci geçmişiyle Birleşik Krallık'ın 2003'te ABD'nin Irak işgaline desteği daimi üyelerinin yakın zamandaki sabıkaları olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla insan haklarını müdafaa etmenin söz konusu olduğu bir alanda insan haklarını bu kadar hoyratça ihlal edebilen ülkelerin karar alıcı olarak yer alması insani müdahalenin meşruiyetini zayıflatmaktadır.

Her ne kadar insani müdahale adı altında yapılan askeri operasyonların 'uluslararası irade' çerçevesinde gerçekleştirildiği belirtilmekteyse de, böylesi müdahalelerde 'uluslararası irade' söyleminin belirli devletlerin ulusal çıkar odaklı askeri operasyonlarını meşrulaştırmak için kullanıldığı görülecektir. Bu noktada uluslararası iradeyi tanımlayacak ve bu iradenin askeri operasyonlarla ilgili kanaatini doğru şekilde kavrayıp bu kanaat doğrultusunda harekete geçilmesini sağlayacak adil, çoğulcu ve şeffaf bir mekanizma ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Güvenlik alanında en üst düzey küresel yönetim mekanizması olan BMGK'nin, adil olmayan üye dağılımı ve farklı insani krizlere aynı tavrın gösterilmesini sağlayacak evrensel kriterlerin belirlenmesini engelleyen daimi üyelerin veto yetkisi sebebiyle söz konusu mekanizma ihtiyacını karşılayamayacağı ortadadır.⁶⁶

⁶⁵ Ülkelere göre Suriyeli mülteci sayısını detaylı olarak görmek için; Phillip Connor, "Most displaced Syrians are in the Middle East, and about a million are in Europe", *PEW Research Centre*, 29 Ocak 2018. <https://www.pewresearch.org/fact-tank/2018/01/29/where-displaced-syrians-have-resettled/> [Erişim Tarihi: 10.04.2019].

⁶⁶ Ayob, "Humanitarian Intervention and State Sovereignty", s.88.

Müdahalecilerden Kaynaklanan Sorunlar

Gücün Kötüye Kullanımı ve Ulusal Çıkarların Öncelenmesi

İnsani müdahaleyi gerçekleştiren devletlerin sahip oldukları askeri gücü kötüye kullanma ve yalnızca ulusal çıkar odaklı faaliyetlerde bulunma ihtimali, bu müdahalelerdeki temel motivasyona her zaman şüpheyle yaklaşılmasına sebep olmaktadır. İnsani amaçlı bir askeri operasyondan beklenen, müdahale edilen ülkeden maddi kazanımlar elde edilmesi değil, ülke sınırları içinde ağır insan hakları ihlallerine maruz kalan insanların yaşamlarının ve temel haklarının korunmasıdır.⁶⁷ Oysa tarihteki pek çok savaş ve işgal girişiminin ‘insani müdahale’ adı altında meşrulaştırılmaya çalışıldığı ve bu askeri müdahalelerin sonucunda belirli devletlerin ya da çıkar gruplarının önemli kazanımlar elde ettikleri görülmektedir.⁶⁸ Burada ‘gücün kötüye kullanılması’ ve ‘ulusal çıkarların öncelenmesi’ ile kastedilen, sahip olunan askeri gücün insani müdahale sonrasında müdahale edilen ülkedeki insani krizi sona erdirmek ve barış ortamını garanti altına almaktan ziyade ulusal menfaat elde etmek için kullanılması ve bu askeri güçle yeni insan hakları ihlallerine kapı açılmasıdır.

Bu noktada devletlerin salt insani motivasyonlara sahip olup olamayacağıyla alakalı temel yaklaşımlara bakmakta fayda vardır. Devletlerin uluslararası arenadaki eylemlerinin altında yatan sebeplerle ilgili nispeten iyimser bir bakış açısına sahip olan uluslararasıcilik (*internationalism*), uluslar ötesi ve küresel düzeyde işbirliğini önceler ve din, ırk, sosyal sınıf ve ulusal kimlik ayrımı yapılmaksızın tüm insanların çıkarlarına hizmet edebilecek bir uluslararası düzen kurulması için çalışır.⁶⁹ İyimserlik noktasında uluslararasıcılıkla aynı paralelde olan liberalizm (*liberalism*), belirli uluslararası sorunların çözümü ve uluslararası arenada işbirliğinin sağlanması için devletlerin ortak yöntemler bulabileceğini iddia etmektedir.⁷⁰ Her iki yaklaşım da devletlerin salt insani amaçlarla askeri müdahaleler gerçekleştirebileceğine olan inancı paylaşmaktadır. İyimserlik konusunda bu yaklaşımların tam karşısında yer alan realizme (*realism*) göre ise devletlerin temel motivasyonu kendilerini korumak ve bununla bağlantılı olarak politik güç sahibi olmaktır. Realizm bir anlamda rasyonel seçim teorisinin, ulusal menfaatlerini maksimize etme amacındaki devletlerin rasyonel varlıklar olarak yer aldığı uluslararası sisteme uyarlanmasıdır.⁷¹ Bu anlamda devletlerin insani müdahale kararı alırken ulusal çıkar odaklı davranacakları, insani felaketin önlenmesinin maliyetine katlanmayı

⁶⁷ Buchanan, “The Internal Legitimacy of Humanitarian Intervention”, s.71.

⁶⁸ Heather Widdows, *Global Ethics: An Introduction*, Durham: Acumen Publishing, 2011, s.193.

⁶⁹ Andrew Heywood, *Key Concepts in Politics*, Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2000, s.248.

⁷⁰ Karns ve Mingst, *International Organisations...*, s.37.

⁷¹ Colin Hay, *Political Analyses: A Critical Introduction*, Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2002, s.17.

göze almayacakları ya da en azından müdahale sonrası kazanımlarla bu maliyeti karşılama eğiliminde olacakları düşünülmektedir.

Tarihte devletlerin küresel ve bölgesel barışı ya da insan haklarını koruma adına gerçekleştirdiği askeri müdahalelerde, insani amacı bir kenara bırakarak tamamen ulusal kazanımlara yöneldiği pek çok örnek bulmak mümkündür. Söz gelimi Adolf Hitler'in 1938 yılında Çekoslovakya sınırları içinde yaşayan Alman azınlığın Çekoslovak devleti tarafından baskı gördüğünü iddia etmesi ve baskı altındaki Alman nüfusu kurtarma bahanesiyle ülkeyi işgal etmesi, askeri operasyonlarda 'gücün kötüye kullanımı' konusunda tarihin en çok bilinen örneklerindendir.⁷²

ABD'nin 2001'de Afganistan'ı ve 2003'te ise Irak'ı işgalinin terörle mücadele etme, küresel barışı sağlama ve bu ülkelerde yaşayan nüfusları baskıcı rejimlerden kurtarma amaçlarından oldukça uzak olduğu da bilinmektedir.⁷³ Nitekim Şeyhanlıoğlu'nun da işaret ettiği gibi, ABD'nin sözde terörle mücadele etme ve küresel barışı garanti altına alma amacıyla düzenlediği Afganistan operasyonunun arkasında bu ülkenin stratejik konumundan faydalanmak, bölgenin önemli güçleri olan Çin, Rusya ve Hindistan'ı kontrol etmek, Orta Asya doğalgaz ve petrol hatlarını denetim altına almak, İran'ı kuzeyden kuşatmak gibi ulusal menfaatler yer almıştır.⁷⁴

2003 Irak örneğinde ise dönemin Irak Devlet Başkanı Saddam Hüseyin'in sahip olduğu iddia edilen kitle imha silahları ABD, Birleşik Krallık ve Avustralya ordularının bu ülkeye yönelik askeri operasyonlarının ana gerekçesini oluşturmuştur.⁷⁵ Müdahale kararını alan dönemin ABD Başkanı George W. Bush, müdahaleden yıllar sonra sarf ettiği "*Bulacağımızı düşündüğümüz silahları bulmadık veya sahip olduklarını düşündüğümüz silahları bulmadık.*" sözleriyle Irak'ta silah olduğu iddialarının açık bir istihbarat hatası olduğunu itiraf etmiştir.⁷⁶ Ülkede kitle imha silahlarının bulunamaması ve El-Kaide bağlantılarının tespit edilememesi üzerine ise ABD ve Birleşik Krallık yetkilileri askeri müdahaledeki sözde insani amaçları ön plana çıkarmaya çalışmışlardır.⁷⁷ Nitekim Bush ABD Ulusal Güvenlik Stratejisi belgesinin açılış kısmında Irak'ta

⁷² Widdows, *Global Ethics: An Introduction*, s.193.

⁷³ Andrew Cottey, "Beyond Humanitarian Intervention: The New Politics of Peacekeeping and Intervention", *Contemporary Politics*, Cilt:14, No:4, 2008, s.430.

⁷⁴ Hüseyin Şeyhanlıoğlu, "18. Yüzyıldan Günümüze Kadar Afganistan'ın Jeostratejik Önemi", *Avrasya Etüdleri*, Cilt:34, No:2, 2008, s.79.

⁷⁵ Bellamy ve Wheeler, "Humanitarian Intervention in World Politics", 2011, s.519

⁷⁶ *Bush'tan Irak İtirafı*, *Hürriyet*, 14 Ocak 2007. <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/bushtan-irak-itrifi-5775020> [Erişim Tarihi: 21.03.2019]; Suzanne Goldenberg, "Iraq War My Biggest Regret, Bush Admits", *The Guardian*, 2 Aralık 2008. <http://www.guardian.co.uk/world/2008/dec/02/george-bush-iraq-interview> [Erişim Tarihi: 19.01.2019].

⁷⁷ Gelijn Molier, "Humanitarian Intervention and the Responsibility to Protect After 9/11", *Netherlands International Law Review*, Cilt:53, No:1, 2006, s.39.

diktatörlüğün, Afganistan'da ise Taliban rejiminin sonlandırılmasına öncülük ettiklerini belirtmiş, ABD'nin bu ülkelerde yerel halkın da desteğini alarak özgürlük ve demokrasiyi yaymak için gayret ettiğini dile getirmiştir.⁷⁸ Diğer taraftan ABD ve Birleşik Krallık'ın Irak işgali sonrası elde ettiği maddi kazanımlar söz konusu istihbarat hatasının kasti bir hata olduğunu göstermektedir. Ülkenin 2003'te işgaline kadar Irak petrol endüstrisinin tamamı millileştirilmiş ve Batılı dev petrol şirketlerine kapatılmıştır. İşgalin onuncu yılına gelindiğinde ise petrol endüstrisi tümüyle özelleştirilmiş ve yabancı şirketlerinin kontrolüne girmiştir. Bu süreçte ExxonMobil ve Chevron'dan BP ve Shell'e Batı'nın önde gelen petrol devleri Irak petrolünün kontrolünü tamamen ele geçirmiştir. Dahası Irak'ın petrol üretimindeki ciddi artışa rağmen Iraklıların temel enerji ihtiyaçlarını bile karşılayamamaları, ülkede su ve elektrik gibi hizmetlerin bile lüks sayılması, Irak müdahalesinin insani sebeplerden ne kadar uzak olduğunu göstermektedir.⁷⁹

2011'de Libya müdahalesi de Batı'nın ulusal çıkar odaklı insani müdahale kararları için önemli bir örnek sunmuştur. Koruma sorumluluğu normları çerçevesinde Libya'ya müdahalede bulunan ABD, Birleşik Krallık ve Fransa; Kaddafi karşıtı Ulusal Geçiş Konseyi'yle petrol anlaşması yaptıktan hemen sonra Kaddafi'nin kuvvetlerini bombalamaya başlamıştır.⁸⁰ ABD'nin petrol zengini ülkelere müdahale etme hevesi 2019'da Venezuela Devlet Başkanı Nicolás Maduro'ya yönelik darbe girişiminin ardından bir kez daha ortaya çıkmıştır. ABD Dışişleri Bakanı Mike Pompeo BMGK'ye Venezuela'ya müdahale etme, kendisini Venezuela devlet başkanı ilan eden Ulusal Meclis Başkanı Juan Guaidó'yu geçici devlet başkanı olarak tanıma ve demokratik geçiş sürecine müdahil olma çağrılarında bulunmuştur.⁸¹ Şüphesiz ki ABD'nin Venezuela'nın iç meselelerini acil müdahale gerektiren bir insani kriz olarak tanımlamasında Venezuela'nın dünyanın en büyük petrol rezervlerine sahip ülkesi olmasının ve mevcut devlet başkanı Maduro'nun Amerikan karşıtı bir duruş sergilemesinin büyük payı vardır.

İnsani müdahaleye yasal bir çerçeve çizme amacıyla ortaya çıkan koruma sorumluluğu normları da belirli ülkelerin ulusal çıkarları için istismar edilebilmektedir. Bu konuda Brown ve Ainley koruma sorumluluğu prensiplerini Batı emperyalizminin yeni yüzü olarak tarif etmiştir.⁸² Nitekim Gärtner'ın da

⁷⁸ George W. Bush, *The National Security Strategy of the United States of America*, 2006. <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/nsc/nss/2006/intro.html> [Erişim Tarihi: 25.03.2019].

⁷⁹ Antonia Juhasz, "Why the war in Iraq was fought for Big Oil", CNN, 15 Nisan 2013. <https://edition.cnn.com/2013/03/19/opinion/iraq-war-oil-juhasz/index.html> [Erişim Tarihi: 25.03.2019].

⁸⁰ Nuruzzaman, "The Responsibility to Protect Doctrine...", s.63.

⁸¹ Yürük, "ABD Dışişleri Bakanı Pompeo'dan...".

⁸² Brown ve Ainley, *Understanding International Relations*, s.239.

işaret ettiği gibi 2011'deki Libya müdahalesi insani krizi önlemekten çok rejim değişikliğini hedeflemiştir.⁸³ Rejim değişikliğinin ortaya çıkardığı otorite boşluğu ise ülkedeki ağır insani felaketin sona erdirilmesini engellediği gibi durumun daha da kötüye gitmesine sebep olmuştur. Benzer şekilde Rusya'nın koruma sorumluluğu normunu 2008'deki Güney Osetya işgalini meşrulaştırmak için kullandığı da görülecektir.⁸⁴

Tutarsızlık ve Seçicilik

Farklı insani felaketlere gösterilen tavır arasındaki tutarsızlık ve acil müdahale bekleyen birbirinden farklı insani felaketler arasındaki seçicilik, insani müdahalenin küresel yönetişiyle ilgili önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Dünyanın belirli bir coğrafyasındaki belirli bir insani krize müdahalede bulunan devlet ya da devletlerden, aynı durumdaki diğer tüm coğrafyalara aynı tavrı göstermeleri beklenir. Oysa devletler farklı coğrafyalardaki farklı insani felaketlere karşı birbirine tamamen zıt tavırlar sergileyebilmektedirler.⁸⁵

Dahası, BMGK'nin beş daimi üyesinin insani müdahaleleri zaman zaman bir pazarlık konusu haline getirebildikleri ve belirli ülkelere yönelik askeri operasyonlar üzerinde BM Kuruluş Antlaşmasının VII. Bölümü çerçevesinde uzlaşmaya varabildikleri de bilinmektedir. Örneğin 1994 yılında Fransa'nın Ruanda'ya, ABD'nin Haiti'ye ve Rusya'nın Gürcistan'a müdahaleleri BMGK'nin farklı kararlarıyla kabul edilmiştir. Her üç ülke de kendi belirlediği bir askeri operasyona destek karşılığında oyunu diğer ülkelerle takas yapmıştır. Dolayısıyla bir vakanın insani boyutuyla stratejik boyutunun çatıştığı durumlarda genelde insani boyut göz ardı edilebilmektedir.⁸⁶ BMGK'nın iki daimi üyesi ABD ve Rusya'nın 2000'lerin başındaki ilişkileri de küresel güçlerin ulusal çıkarlar söz konusu olduğunda birbirlerine nasıl hareket alanı açabildiğini kanıtlar niteliktedir. ABD'nin 2001'de terörle mücadele konusunda "ön alıcı saldırı" stratejisini kendi adına avantaja dönüştürmek isteyen Rusya, ABD'nin Afganistan'a girmesine herhangi bir itirazda bulunmamıştır. Bunun karşılığında ise Çeçenistan'a yönelik operasyonlarına, bölgedeki baskıcı idaresine ve bölge insanını hedef alan insan hakları ihlallerine ABD yönetiminden

⁸³ Heinz Gärtner, "The Responsibility to Protect (R2P) and Libya", *Stanford-Vienna Human Rights Conference: US-American and European Approaches to Contemporary Human Rights Problems*, Vienna, 20-22 Haziran 2011, s.5. http://www.oiiip.ac.at/fileadmin/Unterlagen/Dateien/Kurzanalysen/Responsibility_to_Protect_and_Libya.pdf [Erişim Tarihi: 25.09.2018].

⁸⁴ Noel Morada, içinde: Thomas G. Weiss, "Humanitarian Intervention", R. Devetak, A. Burke ve J. George (der.), *An Introduction to International Relations*, 2. Baskı, Cambridge: Cambridge University Press, 2012b, s.436.

⁸⁵ Widdows, *Global Ethics: An Introduction*, s.194.

⁸⁶ S. Neil MacFarlane ve Thomas G. Weiss, "Political Interest and Humanitarian Action", *Security Studies*, Cilt:10, No:1, 2007, s.127. <https://doi.org/10.1080/09636410008429422> [Erişim Tarihi: 13.02.2019].

gelebilecek tepkileri engellemiş olacaktı. Dahası Orta Asya’da etkisi her geçen gün artan Çin’in faaliyet sahası biraz küçülecekti.⁸⁷ Bu noktadan hareketle devletlerin karşılıklı kazanımlara dayalı ve ulusal çıkar odaklı dış politika stratejileri, belirli insani felaketlere kayıtsız kalmalarına sebep olabilmektedir. Diğer taraftan insani müdahale konusundaki seçicilik, doğrudan bir karşılıklı kazanım elde etme yerine karşılıklı kayıptan kaçınmak için de olabilmektedir. Diğer bir ifadeyle devletler belirli güç sahalarında olası bir insani müdahale-den dolayı ortaya çıkabilecek bir gerginlikten ve bu yüzden birbirleriyle karşı karşıya gelmekten kaçınabilmektedir.

İnsani müdahalede seçicilik ve tutarsızlık sorununu geçmişteki pek çok örnekte görmek mümkündür. 1992 ile 1995 yılları arasında Bosna’da yaşanan insani felakete müdahalede çok geç kalan ABD,⁸⁸ 1994 yılında ise Haiti’ye yönelik son derece etkili ve kısa sürede sonuç alınan bir müdahalede bulunmuştur.⁸⁹ Benzer şekilde Kosova’ya yönelik askeri müdahaleyi başlatabilmek için derhal başvuru yapan müdahaleci ülkeler, koşulların daha yıkıcı olduğu Darfur ve Ruanda’ya müdahalede son derece isteksiz davranmışlardır.⁹⁰ 2000’lerde ise benzer bir seçicilik ve tutarsızlık sorununu yüzbinlerce Rohingya Müslümanının çok ciddi insan hakları ihlallerine maruz kaldığı Myanmar’da, bir milyondan fazla Uygur Türkünün ağır bir insani krizle karşı karşıya kaldığı Doğu Türkistan’da, Beşar Esed yönetiminin zulmü altındaki Suriye’de ve İsrail işgali altındaki Filistin topraklarında görmek mümkündür. Diğer taraftan Doğu Türkistan’daki insani krizin sorumlusu Çin’in BMGK’nin daimi üyesi olması, bu bölgeye yapılacak herhangi bir insani müdahaleyi imkânsız hale getirmektedir.

Müdahalenin Sonuçlarıyla İlgili Sorunlar: İnsani Müdahalenin Etkililiği

İnsani müdahaleyle ilgili üzerinde durulması gereken hayati noktalardan biri de, bu türden askeri müdahalelerin ne derece etkili olduğu, diğer bir ifadeyle amaçlarına ulaşıp ulaşmadığıdır. Daft, ‘etkililik (*effectiveness*)’ kavramını bir örgütün belirlenmiş bir hedefi gerçekleştirme derecesi şeklinde tanımlamaktadır⁹¹. İnsani müdahalenin temel hedefleri; müdahale edilen bölgedeki insani felaketin sona erdirilmesi, insani felaketten zarar gören nüfusun maddi ve

⁸⁷ Çağrı Erhan, “ABD’nin Orta Asya Politikaları ve 11 Eylül’ün Etkileri”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt:1, No:3, 2004, s.144.

⁸⁸ Gül Tuba Dağcı ve Hilal Zorba, “ABD’nin Askeri ve İnsani Müdahale Siyasetini Etkileyen Dinamikler: Bosna Hersek ve Kosova Örneği”, *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, Cilt:4, No:1, 2016, s.63. <https://doi.org/10.16954/bacad.41687> [Erişim Tarihi: 14.04.2019].

⁸⁹ David Malone, “Haiti and the international community: A case study”, *Survival*, Cilt:39, No:2, 1997, s.132-135. <https://doi.org/10.1080/00396339708442915> [Erişim Tarihi: 14.04.2019].

⁹⁰ Widdows, *Global Ethics: An Introduction*, s.194.

⁹¹ Richard L. Daft, *Management*, 6. Baskı, Ohio: Thomson Learning/South-Western, 2003, s.9.

manevi olarak rehabilite edilmesi, müdahaleyi gerçekleştiren aktörlerin yeni insan hakları ihlallerine sebebiyet vermesinin önüne geçilmesi ve müdahale edilen bölgedeki siyasi, ekonomik ve toplumsal istikrarın sağlanması için destek verilmesidir. Bu hedefleri gerçekleştirmesi beklenen örgütler ise; BM, NATO, AB ve ECOWAS gibi uluslararası ya da bölgesel kuruluşlar olabileceği gibi, BM yetkilendirmesiyle ya da kendinden menkul bir yetkiyle insani amaçlı askeri müdahalelerde bulunan ABD, Birleşik Krallık, Fransa ve Rusya gibi devlet ya da devletler de olabilirler.

İnsani müdahalelerle ilgili nispeten iyimser bir bakış açısıyla Fortna, özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde uluslararası toplumun sivil savaşlarla boğuşan pek çok coğrafyaya başarılı müdahalelerde bulunduğunu ve bu müdahalelerin bu coğrafyalarda barışın sağlanması konusunda başarıya ulaştığını belirtmiştir.⁹² Bu noktada toplumsal kargaşa ve şiddet olaylarının uluslararası toplumun girişimleriyle sona erdirildiği Doğu Timor, başarılı sayılabilecek insani amaçlı askeri müdahalelere örnek olarak verilebilir. 1975'te Endonezya tarafından işgal edilen ülkeye 1999 yılında Uluslararası Barış Gücü'nün (INTERFET) müdahalesiyle 5 bin ile 10 bin arasında sivilin hayatının kurtarıldığı tahmin edilmektedir.⁹³ Birleşmiş Milletler Geçici Yönetimi (UNTAET) ise Doğu Timor'un 20 Mayıs 2002'de bağımsızlığını ilan ettiği tarihe kadar geçiş dönemini yönetmiş, ülkedeki siyasi altyapının kurulmasında ve yerel yönetimlerin güçlendirilmesinde rol oynamış, demokratik seçim sürecinin temelini atmıştır.⁹⁴

Benzer şekilde Birleşik Krallık'ın 2000 ile 2002 yılları arasında Sierra Leone'ye yönelik insani müdahalesi gerek siyasi, gerekse akademik çevreler tarafından başarılı bir insani müdahale olarak kabul edilmiş ve gelecekteki uluslararası barış operasyonları için bir model olabileceği belirtilmiştir.⁹⁵ Bu müdahale ile ülkede istikrar ortamı büyük oranda sağlanmış ve BM öncülüğünde ülkede Savaş Suçları Mahkemesi kurulmuştur.⁹⁶ Birleşik Krallık'ın bu müdahaledeki başarısının en önemli sebeplerinden biri, kolonyal geçmişin getirdiği

⁹² Virginia Page Fortna, "Does Peacekeeping Keep Peace? International Intervention and the Duration of Peace after Civil War", *International Studies Quarterly*, Cilt:48, No:2, 2004, s.288.

⁹³ Taylor B. Seybolt, *Humanitarian Military Intervention: The Conditions for Success and Failure*, Oxford: Oxford University Press, 2008, s.90-91.

⁹⁴ Yusuf Çınar, "Çatışma Sürecinden Devlet İnşasına: Doğu Timor", *Bilge Strateji*, Cilt:8, No:15, 2016, s.98.

⁹⁵ Josiah Kaplan, "Reading' British Armed Humanitarian Intervention in Sierra Leone, 2000-2", B. Everill ve J. Kaplan (der.), *The History and Practice of Humanitarian Intervention and Aid in Africa*. Palgrave Macmillan, London, 2013, s.93.

⁹⁶ Pattison, *Humanitarian Intervention and the...*, 205.

aşinalıkla ülkenin politik atmosferini çok iyi tahlil etmesi ve askeri gücünü bu doğrultuda kullanmasıdır.⁹⁷

Diğer taraftan bazı örneklerde ise insani müdahalelerin bölgede barışı sağlamak bir yana, eskisinden daha büyük insani krizlere sebep olduğu görülmektedir. İnsani felaketlere yol açan diktatörlerin uluslararası toplumun müdahalesiyle devrildiği pek çok örnekte, müdahale sonrası oluşan otorite boşluğu sonu gelmez şiddet ve iç savaş sarmalına girilmesine sebep olmuştur.⁹⁸ Soğuk Savaş sonrası dönemin BM'nin çatışma durumunu sona erdirmeye anlamında en büyük başarısızlıklarından biri Somali örneği olmuştur.⁹⁹ İnsanların din ya da etnisite yerine klan sistemi üzerinden ayrıştığı ülkede ABD'nin General Muhammed Farah Aidid'le doğrudan çatışmaya girmesi sonucu, şiddet ve kıtlık daha da artmıştır. Dahası yerel unsurlar, operasyonun meşruiyeti konusunda ikna olmadıkları için operasyona destek verme konusunda isteksiz davranmışlardır.¹⁰⁰ Müdahalenin ardından Somali'de bir türlü aşılamayan siyasi çözümsüzlük ülkenin küresel güvenliği ve barışı tehdit eden bir yer olmaya devam etmesine sebep olmuştur.¹⁰¹

2011 yılındaki Libya müdahalesinde ise Muammer Kaddafi rejimi ABD öncülüğünde NATO'nun girişimiyle devrilmiştir.¹⁰² Fakat askeri operasyonu takip eden süreç Libya'ya barış ve huzur ortamı sağlamamış, ülke sürekli bir istikrarsızlık sarmalına girmiştir. Operasyondan sadece bir yıl sonra ABD Büyükelçisi ve üç elçilik çalışanı Bingazi'de öldürülmüştür.¹⁰³ Kaddafi rejiminin yıkılmasında aktif rol alan silahlı gruplar sonraki süreçte silah bırakmayı reddetmişler ve Bingazi başta olmak üzere pek çok şehirde birbirleriyle çatışmayı sürdürmüşlerdir. 2014 yılına gelindiğinde ise bir yanda kurucu meclis niteliğindeki Milli Genel Kongre (MGK), diğer yanda ise Tobruk merkezli Temsilciler Meclisi olmak üzere, silahlı iktidar savaşına girişen iki farklı meclis ortaya çıkmıştır. Aynı yıl ülkedeki otorite boşluğunu fırsat bilen terör örgütü DEAŞ, Derne ve Sirte şehirlerini ele geçirmiştir. Trablus merkezli İnsan Hakları Ulusal Komitesi'nin raporuna göre sadece 2017 yılında yaşanan şiddet eylemle-

⁹⁷ David H. Ucko, "Can Limited Intervention Work? Lessons from Britain's Success Story in Sierra Leone", *Journal of Strategic Studies*, Cilt:39, No:5-6, 2016, s.874. <https://doi.org/10.1080/01402390.2015.1110695> [Erişim Tarihi: 14.04.2019].

⁹⁸ Heywood, *Global Politics*, s.327.

⁹⁹ Karns ve Mingst, *International Organisations...*, s.291.

¹⁰⁰ Theodora-Ismene Gizelis ve Kristin E. Kosek, "Why Humanitarian Interventions Succeed or Fail: The Role of Local Participation", *Journal of the Nordic International Studies Association*, Cilt:40, No:4, 2005, s.371-373. <http://kar.kent.ac.uk/861/1/363.pdf> [Erişim Tarihi: 18.02.2019].

¹⁰¹ Karns ve Mingst, *International Organisations...*, s.291.

¹⁰² Thomas G. Weiss, *Humanitarian Intervention: War and Conflict in the Modern World*, 2. Baskı, Cambridge: Polity Press, 2012a, s.95.

¹⁰³ David D. Kirkpatrick ve Steven Lee Myers, "Libya Attack Brings Challenges for U.S.", *The New York Times*, 12 Eylül 2012. <http://www.nytimes.com/2012/09/13/world/middleeast/us-envoy-to-libya-is-reported-killed.html?pagewanted=all> [Erişim Tarihi: 24.01.2019].

rinde 79'u çocuk olmak üzere 433 kişi hayatını kaybetmiştir.¹⁰⁴ Dolayısıyla müdahale sonrası ortaya çıkan otorite boşluğunun doldurulamadığı ülkede insani kriz daha da derinleşmiş, silahlı grupların ve terör örgütü DAEŞ'in tirmandırdığı şiddet neticesinde can kayıpları korkunç boyutlara ulaşmıştır.

Diğer taraftan 1994 yılında Ruanda ve 1992 ile 1995 arasında Bosna örneklerinde de görüldüğü gibi insani krizlere geç müdahalede bulunulmasının ya da tamamen kayıtsız kalınmasının da çok ciddi insani felaketlere yol açtığı ortadadır.¹⁰⁵ Bugün uluslararası toplum Doğu Türkistan'daki Uygur Türkleri ile Myanmar'daki Müslüman azınlığın uğradığı vahşeti uzaktan izlemekte ve bölge insanına yönelik sınırlı temel ihtiyaç yardımının ötesinde ağır insan hakları ihlallerini engelleyici herhangi bir adım atamamaktadır.

İnsani müdahalelerin etkinliği noktasında Mill müdahale edilen ülkenin vatandaşlarının özgürlük için kendi ülkelerinin baskıcı rejimleriyle mücadeleyi göze alabilecek kadar özgürlük sevdalıları olmalarının gerekliliğine vurgu yapmış, yabancı eller tarafından dışarıdan verilen özgürlüğün asla gerçek ve kalıcı olamayacağını belirtmiştir.¹⁰⁶ Benzer şekilde Gizelis ve Kosek de yerel halkın istek ve çaba anlamında insani müdahaleye desteğinin hayati öneme sahip olduğunu vurgulamış, bu destek olmadan insani müdahalelerin asla başarıya ulaşamayacağını ifade etmiştir.¹⁰⁷ Diğer taraftan Libya örneğinde de görüldüğü gibi mevcut rejimin yıkılması için iş birliği yapılan yerel unsurların, müdahale sonrasındaki süreçte yaşanacak şiddet olaylarının baş aktörü olma olasılıkları her zaman mevcuttur. Dolayısıyla insani müdahalenin etkinliği için müdahale edilecek coğrafyanın siyasi ve toplumsal yapısının iyi tahlil edilmesi ve işbirliği yapılacak yerel unsurların iyi seçilmesi gerekmektedir.

Geçmişteki pratiklere bakıldığında, birkaç istisna dışında, insani müdahalelerin etkili olduğunu söylemek pek mümkün görünmemektedir. Başarısız kabul edilen pratiklerin hemen hepsinde, müdahale sonrası sürecin doğru şekilde yönetilemediği görülmektedir. Müdahale edilen ülkede bir taraftan can kayıpları engellenememiş, diğer taraftan da siyasi, toplumsal ve ekonomik istikrar sağlanamamıştır. Özellikle Irak ve Libya gibi mevcut rejimin devrildiği örneklerde ortaya çıkan otorite boşluğu doldurulamamış, müdahale sırasında işbirliği yapılan silahlı gruplar müdahale sonrasındaki dönemin şiddet eylemlerinin baş sorumlusu olmuştur. Çok yakın bir zamanda gerçekleştirilen Libya

¹⁰⁴ Enes Canlı, "Libya Devriminin 7. Yılında Hala Şiddet ve İstikrarsızlık Sarmalında", *Anadolu Ajansı*, 19 Şubat 2018. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/libya-devriminin-7-yilinda-hala-siddet-ve-istikrarsizlik-sarmalinda/1067628> [Erişim Tarihi: 04.04.2019].

¹⁰⁵ Brown, Chris, *Understanding International Relations*, 2. Baskı, Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2001, s.248.

¹⁰⁶ Mill, "A Few Words on Non-Intervention...".

¹⁰⁷ Gizelis ve Kosek, "Why Humanitarian Interventions Succeed ...", s.368.

müdahalesinin başarısızlığı ortadayken, insani müdahalenin mevcut haliyle gelecekteki başarısızlıklara kapı aralayacağı ortadadır.

Sonuç Yerine

Herhangi bir devletin siyasal bağımsızlığına ya da toprak bütünlüğüne karşı kuvvet kullanmama ya da kuvvet kullanma tehdidinde bulunmama ve devletlerin egemenliğine saygı gösterme üzerine kurulu uluslararası normları ters yüz eden insani müdahale, başta BM olmak üzere çeşitli uluslararası kuruluşların meşru zemine çekme çabalarına rağmen meşruluk tartışmalarından henüz kurtulamamış durumdadır. Diğer taraftan kitle iletişim araçlarının bu derece yaygınlaştığı, dünya kamuoyunun insani krizlerle ilgili farkındalığının arttığı, insani krizlerin hasarlarını en aza indirmek için enstrümanların çoğaldığı ve çeşitlendiği bir çağda dünyanın farklı coğrafyalarındaki insani felaketlere kayıtsız kalınması da düşünülemez.

Teori ile pratik arasında bir farkın ortaya çıkması, sosyal bilimcilerin çok yabancı olmadığı bir durumdur. Konu insani kriz sahalarına yönelik askeri müdahalelere geldiğinde teori ile pratik arasındaki bu fark daha da belirgin hale gelmektedir. Teoride insani felaketlere verilmesi gereken cevapların evrensellik, insancılık, bağımsızlık, tarafsızlık gibi ilkelerle şekillenmeleri beklenmektedir.¹⁰⁸ Oysa birkaç istisna dışında insani müdahalelerin kahir ekseriyetinin bu ilkelerden oldukça uzak bir şekilde gerçekleştirildiği ve müdahale edilen pek çok coğrafyada durumun daha da kötüleştiği görülecektir. Buna rağmen insani müdahale fikri, insanoğlunun dünya üzerindeki insani felaketlere karşı geliştirdiği haklı ve gerekli bir cevaptır. Bu cevabın daha doğru bir şekilde yerine getirilebilmesi için bu çalışmada insani müdahalenin geçmiş pratiklerindeki başlıca sorun alanları tespit edilmiş ve bu sorunlu alanlara çözüm önerisi sunma amacıyla yapılacak gelecekteki çalışmalara temel olması amaçlanmıştır.

Bu noktadan hareketle, insani müdahaleyle ilgili üzerinde durulması gereken sorunların başında, bir ülkeye yönelik insani amaçlı askeri müdahalelerin hukuki zemininin henüz oluşturulmamış olması gelmektedir. Bu durum, belli bir coğrafyadaki insani krizin boyutunun tespitinden müdahale kararının alınmasına, müdahalenin yürütülmesinden sonuçlandırılmasına, müdahalenin sonuçlarının değerlendirilmesinden müdahale sonrası dönemin yönetilmesine kadar birçok aşamada belirsizlik ve kuralsızlık halinin ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Dahası, geçmiş pratiklerde de görüldüğü gibi müdahaleci devletlerin neden oldukları insan hakları ihlallerinin yargısal denetimi de yapılamamaktadır. İnsani müdahalenin tüm bu aşamalarının belirli ülkeler ya

¹⁰⁸ MacFarlane ve Weiss, "Political Interest and Humanitarian Action", s.127.

da bölgesel organizasyonlar tarafından BM onayı almaksızın tek taraflı yürütülmesi, uluslararası kamuoyunun gözünde insani müdahale kavramının kredisini düşüren bir sonuç ortaya çıkarmaktadır.

Nitekim insani müdahaledeki kuralsızlık hali, en çok karar alma süreçlerindeki çok başlılık sorununda ortaya çıkmaktadır. Uluslararası düzeyde en büyük çatı organizasyon olan BM, insani müdahale konusunda tek karar verici konumuna henüz gelememiştir. Başta ABD, Birleşik Krallık ve Fransa olmak üzere belirli devletler, insan hakları ihlallerinin yaşandığı iddiasıyla ettikleri ve kendilerinden menkul bir yetkiyle çeşitli coğrafyalara yönelik tek taraflı müdahale kararı alabilmektedirler. Kimi zaman müdahale kararı NATO ve benzeri organizasyonlar vasıtasıyla da alınabilmektedir. Karar alma süreçlerindeki bu çok başlılık nedeniyle küresel güvenlik konusunda hukuki çerçeve bütünlüğü sağlanamamaktadır. Bu durum hem insani müdahalelerin uluslararası kamuoyunun ortak iradesiyle yapılmasını engellemekte ve dolayısıyla müdahalelerin meşruluğunun sorgulanmasına sebep olmakta, hem de söz konusu müdahaleleri şeffaf ve denetlenebilir olmaktan uzaklaştırmaktadır. Diğer taraftan BM'nin kendi iç karar alma mekanizmaları da, bu organizasyonun insani krizlere etkin bir cevap verebilmesinin önünde bir engel teşkil etmektedir. BMGK'nin 5 daimi üyeli yapısı ve söz konusu daimi üyelerin veto hakkı, insani felaketlerin mağdurlarını bu devletlerin ulusal çıkarlarına mahkûm etmektedir. BMGK'nin bu yapısı, dünya toplumlarının, dinlerinin, kültürlerinin ve coğrafyalarının adaletli temsilini de engellemektedir. Ayrıca insani krizden birinci dereceden etkilenen ülkeleri geri plana iten karar alma mekanizması, insani krizlerin boyutunun tespit edilmesinden müdahalenin sağlıklı şekilde yürütülmesine kadar birçok aşamanın sağlıklı şekilde yürütülmesini engellemektedir.

Geçmişteki birçok örnek, müdahaleci devletlerin müdahale ettikleri coğrafyalarda yalnızca ulusal çıkar odaklı bir yaklaşıma sahip olduklarını ve insani hedefleri tamamen bir kenara bıraktıklarını göstermiştir. Bu durum benzer insani krizler yaşanan coğrafyalara yönelik atılan fiili adımlar arasında tutarsızlıkların ortaya çıkmasına ve müdahaleci devletlerin insani felaketlere müdahale konusunda seçici davranmasına da sebep olmuştur. Emperyalist devletlerin sözde insani müdahale için yeraltı kaynakları yönünden zengin ülkeleri özellikle tercih etmeleri bir tesadüf değildir. Nitekim Irak, Libya ve Suriye gibi pek çok örnekte müdahaleci devletlerin müdahalede bulundukları ülkelere yeraltı kaynaklarını tamamen tekellerine aldıkları görülmüştür. Diğer taraftan farklı ülkelere yönelik insani müdahaleler müdahaleci devletler tarafından bir pazarlık konusu yapılabilmekte, böylece belirli coğrafyalar belirli ülkelerin askeri operasyon alanı haline gelebilmektedir.

İnsani müdahalenin etkililiği konusunda bugün için istenilen seviyeye ulaşılamadığı aşîkârdır. Her ne kadar Haiti, Doğu Timor, Kosova ve Sierra

Leone gibi örneklerde nisbi bir başarıya ulaşılsa da, insani müdahalelerin büyük çoğunluğunda insani krizlerin daha da derinleştiği ortadadır. Geçmiş pratiklerin büyük çoğunluğunda müdahale sonrası süreç yönetilememiş, müdahale edilen ülkelerde sosyal, siyasal ve ekonomik istikrar sağlanamamıştır. Müdahale sonrası ortaya çıkan otorite boşluğuyla bu ülkelerde iç savaştan terör örgütlerinin mevzi kazanmasına kadar pek çok şiddeti tırmandırıcı olay meydana gelmiştir.

Tespit edilen tüm bu sorunlardan hareketle, insani müdahalenin meşruluk tartışmalarını geride bırakarak ve dünya kamuoyunun desteğini alarak uygulanabilir hale gelmesi için öncelikle insani müdahalenin hukuki zemininin oluşturulması ve müdahale edilmesi muhtemel insani felaketlerin ilk tespitinden müdahale sonrası dönemin yönetilmesine kadar tüm süreçlerinin uluslararası hukuk nezdinde standart hale getirilmesi gerekmektedir. Küresel anlamda meşruluk temeli en sağlam kuruluş olan BM'nin insani müdahale konusunda nihai otorite konumuna gelmesi, insani müdahalenin karar alma süreçlerindeki başıbozukluğun engellenmesi ve çok başlı idare sorununun çözümü için hayati öneme sahiptir. Diğer taraftan BM'nin en ana karar organlarından olan BMGK'nin, insani felakete uğrayan insanları birkaç devletin güç ve çıkar siyasetine kurban eden beş daimi üyeli mevcut yapısı değiştirilmeli ve BMGK dünya milletlerini adaletli şekilde temsil edebilme kabiliyetine sahip, şeffaf ve dünya kamuoyuna hesap verebilir bir karar alma mekanizmasına dönüştürülmelidir. İnsani müdahale kararlarındaki seçicilik ve tutarsızlık sorununun çözümü, müdahalelerin ulusal çıkar odaklı olmasının engellenmesi ve müdahale sırasında askeri gücün kötüye kullanmasının önüne geçilmesi için tüm insani müdahalelerin BM yetkilendirmesi ile yapılması ve tüm aşamalarının uluslararası hukukun denetimine açık olması gerekmektedir. İnsani müdahalelerden etkili sonuçlar alınabilmesi içinse müdahale edilecek coğrafyanın toplumsal, politik ve ekonomik durumu doğru şekilde tahlil edilmeli, müdahale sırasında işbirliği yapılacak grupların sonraki şiddet ortamının baş aktörü olabilecekleri göz önünde bulundurulmalı, müdahale sonrasında ortaya çıkabilecek otorite boşluğu uluslararası toplumun gözetiminde yönetilmeli ve ülkede sosyal, siyasal ve ekonomik istikrarın yeniden tesis edilmesi için BM himayelerinde gerekli maddi ve manevi destek sağlanmalıdır. Bu sayede insanlık, dünya üzerindeki insani dramları insani dokunuşlarla çözebilme kabiliyetine sahip olacaktır.

Kaynakça

- Albayrak, Gökhan, 'Uluslararası Teamül Hukuku Hakkındaki Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun Taslak Sonuçlarının Çevirisi ve İncelenmesi', *Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:22, 2018, 387-400.
- Annan, Kofi Atta, *We the Peoples: The Role of the United Nations in the 21st. Century*, New York: United Nations Department of Public Information, 2000.
- Axworthy, Lloyd, "Human Security and Global Governance: Putting People First", *Global Governance*, Cilt:7, No:1, 2001,19-23.
- Ayoob, Mohammed, "Humanitarian Intervention and State Sovereignty", *The International Journal of Human Rights*, Cilt:6, No:1, 2002, 81-102. <http://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/714003751> [Erişim Tarihi: 15.01.2019].
- "BM'de Suriye'de Kimyasal Saldırı İddialarını Araştırma Tasarılarına Karşılıklı Veto-lar", *BBC Türkçe*, 10 Nisan 2018. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-43715584> [Erişim Tarihi: 21.03.2019].
- Bellamy, Alex J. ve Wheeler, Nicholas J., "Humanitarian Intervention in World Politics", J. Baylis, S. Smith ve P. Owens (der.), *The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations*, 5. Baskı, Oxford: Oxford University Press, 2011, 510- 525.
- Bellamy, Alex J. ve Wheeler, Nicholas J. "Humanitarian Intervention in World Politics", J. Baylis, S. Smith ve P. Owens (der.), *The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations*, 6. Baskı, Oxford: Oxford University Press, 2014, 479-493.
- Bellamy, Alex J. ve Williams, Paul D., "The new politics of protection? Côte d'Ivoire, Libya and the responsibility to protect", *International Affairs*, Cilt:87, No:4, 2011, 825-850. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2346.2011.01006.x> [Erişim Tarihi: 10.02.2019].
- Birleşmiş Milletler, *Birleşmiş Milletler Antlaşması*,1945. <https://www.tbmm.gov.tr/komision/insanhaklari/pdf01/3-30.pdf> [Erişim Tarihi: 12.02.2019].
- Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, *Genel Kurul Kararı 54/172*, 17 Aralık 1999. <https://undocs.org/A/RES/54/172> [Erişim Tarihi: 12.04.2019].
- Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, *Birleşmiş Milletler Dünya Zirvesi Sonuç Bildirgesi*, 15 Eylül 2005. https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_RES_60_1.pdf [Erişim Tarihi: 11.04.2019].
- Birleşmiş Millet Güvenlik Konseyi, *1973 Sayılı Karar*, 17 Mart 2011. https://www.nato.int/nato_static/assets/pdf/pdf_2011_03/20110927_110311-UNSCR-1973.pdf [Erişim Tarihi: 20.03.2019].
- Birleşmiş Millet Güvenlik Konseyi, *1975 Sayılı Karar*, 30 Mart 2011. [https://undocs.org/S/RES/1975\(2011\)](https://undocs.org/S/RES/1975(2011)) [Erişim Tarihi: 18.03.2019].
- Brown, Chris, *Understanding International Relations*, 2. Baskı, Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2011.
- Brown, Chris ve Ainley, Kirsten, *Understanding International Relations*, 4. Baskı, Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2009.
- Buchanan, Allen, "The Internal Legitimacy of Humanitarian Intervention", *The Journal of Political Philosophy*, Cilt:7, No:1, 1999, 71-87. <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/1467-9760.00066/pdf> [Erişim Tarihi: 15.02.2019].

- Buchanan, Allen ve Keohane, Robert O., "The Legitimacy of Global Governance Institutions", *Ethics & International Affairs*, Cilt:20, No:4, 2006, 405-437. <https://doi.org/10.1111/j.1747-7093.2006.00043.x> [Erişim Tarihi: 16.02.2019].
- Bush, George W., *The National Security Strategy of the United States of America*, 2006. <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/nsc/nss/2006/intro.html> [Erişim Tarihi: 25.03.2019].
- Canlı, Enes, "Libya Devriminin 7. Yılında Hala şiddet ve İstikrarsızlık Sarmalında", *Anadolu Ajanı*, 19 şubat 2018. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/libya-devriminin-7-yilinda-hala-siddet-ve-istikrarsizlik-sarmalinda/1067628> [Erişim Tarihi: 04.04.2019].
- Connor, Phillip, "Most displaced Syrians are in the Middle East, and about a million are in Europe", *PEW Research Centre*, 29 Ocak 2018. <https://www.pewresearch.org/fact-tank/2018/01/29/where-displaced-syrians-have-resettled/> [Erişim Tarihi: 10.04.2019].
- Cottey, Andrew, "Beyond Humanitarian Intervention: The New Politics of Peacekeeping and Intervention", *Contemporary Politics*, Cilt:14, No:4, 2008, 429-446.
- Çınar, Yusuf, "Çatışma Sürecinden Devlet İnşasına: Doğu Timor", *Bilge Strateji*, Cilt:8, No:15, 2016, 85-112.
- Daft, Richard L., *Management*, 6. Baskı, Ohio: Thomson Learning/South-Western, 2003.
- Dağcı, Gül Tuba ve Zorba, Hilal, "ABD'nin Askeri ve İnsani Müdahale Siyasetini Etkileyen Dinamikler: Bosna Hersek ve Kosova Örneği", *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözömleri Dergisi*, Cilt:4, No:1, 2016, 46-69. <https://doi.org/10.16954/bacad.41687> [Erişim Tarihi: 14.04.2019].
- Damrosch, Lori Fisler, *Enforcing Restraint: Collective Intervention in Internal Conflicts*, New York: Council on Foreign Relations, 1993.
- Eldem, Tuba, "Koruma Sorumluluğu Normunun Libya ve Suriye Krizleri Bağlamında İşlevselliği", *Uluslararası Hukuk ve Politika*, Cilt:11, No:43, 2015, 1-38.
- Erhan, Çağrı, "ABD'nin Orta Asya Politikaları ve 11 Eylöl'ün Etkileri", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt:1, No:3, 2004, 123-149.
- "Rusya'dan Suriye tasarısına 10.kez veto", *Euronews*, 17 Kasım 2017. <https://tr.euronews.com/2017/11/17/rusyadan-suriye-tasarisina-10-kez-veto> [Erişim Tarihi: 21.03.2019].
- Finnemore, Martha, "Constructing Norms of Humanitarian Intervention", P. J. Katzenstein (der.), *The Culture of National Security: Norms and Identity in World Politics*, New York: Columbia University Press, 1996.
- Fortna, Virginia Page, "Does Peacekeeping Keep Peace? International Intervention and the Duration of Peace after Civil War", *International Studies Quarterly*, Cilt:48, No:2, 2004, 269-292.
- Gärtner, Heinz, "The Responsibility to Protect (R2P) and Libya", *Stanford-Vienna Human Rights Conference: US-American and European Approaches to Contemporary Human Rights Problems*, Vienna, 20-22 Haziran 2011, 1-8. http://www.oii.ac.at/fileadmin/Unterlagen/Dateien/Kurzanalysen/Responsibility_to_Protect_and_Libya.pdf [Erişim Tarihi: 25.01.2019].
- Gizelis, Theodora-İsmene ve Kosek, Kristin E., "Why Humanitarian Interventions Succeed or Fail: The Role of Local Participation", *Journal of the Nordic International Stu-*

- dies Association*, Cilt:40, No:4, 2005, 363-383. <http://kar.kent.ac.uk/861/1/363.pdf> [Erişim Tarihi: 18.02.2019].
- Goldenberg, Suzanne, "Iraq War My Biggest Regret, Bush Admits", *The Guardian*, 2 Aralık 2008. <http://www.guardian.co.uk/world/2008/dec/02/george-bush-iraq-interview> [Erişim Tarihi: 19.01.2019].
- Goldstein, Joshua S. ve Pevehouse, Jon C., *International Relations*, 8. Baskı, London: Pearson Longman, 2008.
- Henkin, Louis, "Kosovo and the Law of Humanitarian Intervention", *The American Journal of International Law*, Cilt:93, No:4, 1999, 824-828. <http://www.jstor.org/stable/2555346?seq=2> [Erişim Tarihi: 25.01.2019].
- Hay, Colin, *Political Analyses: A Critical Introduction*, Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2002.
- Heinze, Eric A., *Waging Humanitarian Intervention: The Ethics, Law, and Politics of Humanitarian Intervention*, Albany: State University of New York Press, 2009.
- Heywood, Andrew, *Key Concepts in Politics*, Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2000.
- Heywood, Andrew, *Global Politics*, Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2011.
- Holzgreffe, Jeff L., "The Humanitarian Intervention Debate", J.L. Holzgreffe ve Robert O. Keohane (der.), *Humanitarian Intervention: Ethical, Legal and Political Dilemmas*, Cambridge: Cambridge University Press, 2003, 15-52.
- Hurd, Ian, "The United Nations", R. Devetak, A. Burke ve J. George (der.), *An Introduction to International Relations*, 2. Baskı, Cambridge: Cambridge University Press, 2012, 296-309.
- "Bush'tan Irak İtirafı", *Hürriyet*, 14 Ocak 2007. <http://www.hurriyet.com.tr/dünya/bushtan-irak-itarafi-5775020> [Erişim Tarihi: 21.03.2019].
- Juhasz, Antonia, "Why the war in Iraq was fought for Big Oil", *CNN*, 15 Nisan 2013. <https://edition.cnn.com/2013/03/19/opinion/iraq-war-oil-juhasz/index.html> [Erişim Tarihi: 25.03.2019].
- Kapani, Münci, *Politika Bilimine Giriş*, 57. Baskı, Ankara: BB101 Yayınları, 2018.
- Kaplan, Josiah, "'Reading' British Armed Humanitarian Intervention in Sierra Leone, 2000-2'", B. Everill ve J. Kaplan (der.), *The History and Practice of Humanitarian Intervention and Aid in Africa*. Palgrave Macmillan: London, 2013, 93-119.
- Karagöl, Soner ve Demirbaş, Çağrı Emin, "Koruma Sorumluluğu Doktrini Açısından Suriye Krizi: Bir 'İnsancıl Müdahalesizlik' Örneği", *Yönetim Bilimleri Dergisi*, Cilt:15, No:30, 2017, 481-510.
- Karns, Margaret P. ve Mingst, Karen A., *International Organisations: The Politics and Processes of Global Governance*, 2. Baskı, London: Lynne Rienner Publishers, 2010.
- Kirkpatrick, David D. ve Myers, Steven Lee, "Libya Attack Brings Challenges for U.S.", *The New York Times*, 12 Eylül 2012. <http://www.nytimes.com/2012/09/13/world/middleeast/us-envoy-to-libya-is-reported-killed.html?pagewanted=all> [Erişim Tarihi: 24.01.2019].
- Kurth, James, "Humanitarian Intervention after Iraq: Legal Ideals vs. Military Realities", *Orbis*, Cilt:50, No:1, 2006, 87-101.
- Lewitt, Jeremy, "Humanitarian Intervention by Regional Actors in Internal Conflicts: The Cases of Ecowas in Liberia and Sierra Leone", *Temple International and Comparative Law Journal*, Cilt:12, No:2, 1998, 333-376.

- MacFarlane, S. Neil ve Weiss, Thomas G., "Political Interest and Humanitarian Action", *Security Studies*, Cilt:10, No:1, 2007, 112-142. <https://doi.org/10.1080/09636410008429422> [Erişim Tarihi: 13.02.2019].
- Malone, David, "Haiti and the international community: A case study", *Survival*, Cilt:39, No:2, 1997, 126-146. <https://doi.org/10.1080/00396339708442915> [Erişim Tarihi: 14.04.2019].
- Mill, John Stuart, "A Few Words on Non-Intervention, Libertarian Alliance", J. M. Robson (der.), *The Collected Works of John Stuart Mill*, Toronto: The University of Toronto Press, [1859] 1984.
- Mishra, Pramod, "Emerging Challenges to Global Governance in 21st Century", *Academic Journal of Interdisciplinary Studies*, Cilt:2, No:8, 2013, 622-626.
- Molier, Gelijn, "Humanitarian Intervention and the Responsibility to Protect After 9/11", *Netherlands International Law Review*, Cilt:53, No:1, 2006, 37-62.
- NATO, *A Short History of NATO*, 2019. https://www.nato.int/cps/en/natohq/declassified_139339.htm [Erişim Tarihi: 19.03.2019].
- "Trump: Hazır ol Rusya, füzeler gelecek", *NTV*, 11 Nisan 2018. https://www.ntv.com.tr/dunya/trump-hazir-ol-rusya-fuzeler-gelecek,IiARdXk_xEq7aq0l8tgplw [Erişim Tarihi: 23.03.2019].
- Nuruzzaman, Mohammed, "The Responsibility to Protect Doctrine: Revived in Libya, Buried in Syria", *Insight Turkey*, Cilt:15, No:2, 2013, 57-66.
- Pattison, James, *Humanitarian Intervention and the Responsibility to Protect: Who Should Intervene?*, Oxford: Oxford University Press, 2010.
- Roberts, Adam, "Humanitarian War: Military Intervention and Human Rights", *International Affairs*, Cilt:69, No:3, 1993, 429-449.
- Seybolt, Taylor B., *Humanitarian Military Intervention: The Conditions for Success and Failure*, Oxford: Oxford University Press, 2008.
- Sürücüoğlu, Orkun, "Koruma Sorumluluğu: Darfur Krizi ve Libya Müdahalesi Çerçevesinde Bir Değerlendirme", *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt:19, No:4, 2017, 603-628.
- Şeyhanlioğlu, Hüseyin, "18. Yüzyıldan Günümüze Kadar Afganistan'ın Jeostratejik Önemi", *Avrasya Etüdlere*, Cilt:34, No:2, 2008, 61-82.
- Taylor, Paul ve Curtis, Devon, "The United Nations", J. Baylis, S. Smith ve P. Owens (der.), *The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations*, 5. Baskı, Oxford: Oxford University Press, 2011, 310-325.
- Temiz, Hasan Ejder, "Sosyal Politika Bağlamında Yönetişim", *Toplum ve Demokrasi*, Cilt:6, No:13-14, Ocak-Aralık 2012, 201-217.
- Tesón, Fernando, "The Liberal Case for Humanitarian Intervention", J. L. Holzgrefe ve R. O. Keohane (der.), *Humanitarian Intervention: Ethical, Legal and Political Dilemmas*, Cambridge: Cambridge University Press, 2003, 93-129.
- Treisman, Daniel, "Why Russia Protects Syria's Assad", *CNN International*, 3 Şubat 2012. <http://edition.cnn.com/2012/02/02/opinion/treisman-russia-syria/index.html> [Erişim Tarihi: 24.01.2019].
- Ucko, David H., "Can Limited Intervention Work? Lessons from Britain's Success Story in Sierra Leone", *Journal of Strategic Studies*, Cilt:39, No:5-6, 2016, 847-877. <https://doi.org/10.1080/01402390.2015.1110695> [Erişim Tarihi: 14.04.2019].

- United Nations Regional Information Centre for Western Europe, *R2P-A Short History*, 2019. <https://www.unric.org/en/responsibility-to-protect/26981-r2p-a-short-history> [Erişim Tarihi: 15.04.2019].
- Wang, Hongying ve Rosenau, James N., "Transparency International and Corruption as an Issue of Global Governance", *Global Governance*, Cilt:7, No:1, 2001, 25-49. http://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.journals/glogo7&div=11&g_sent=1&collection=journals [Erişim Tarihi: 18.02.2019].
- Weiss, Thomas G., *Humanitarian Intervention: War and Conflict in the Modern World*, 2. Baskı, Cambridge: Polity Press, 2012a.
- Weiss, Thomas G., "Humanitarian Intervention", R. Devetak, A. Burke ve J. George (der.), *An Introduction to International Relations*, 2. Baskı, Cambridge: Cambridge University Press, 2012b, 426-439.
- Widdows, Heather, *Global Ethics: An Introduction*. Durham: Acumen Publishing, 2011.
- Windsor, Philip, "Superpower Intervention", H. Bull (der.), *Intervention in World Politics*, Oxford: Clarendon Press, 1984, 45-65.
- Yürük, Betül, "ABD Dışışleri Bakanı Pompeo'dan BMGK'ye Venezuela Çağrısı", *Anadolu Ajansı*, 26 Ocak 2019. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/abd-disisleri-bakani-pompeodan-bmgkye-venezuela-cagrisi/1375726#> [Erişim Tarihi: 24.03.2019].